

İSLAM'I YENİDEN ANLAMAK VE ANLATMAK

Prof. Dr. Beyza BİLGİN

Cumhuriyet'in 75. yılını kutladığımız 1998 yılında, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 48. yılını yaşıyor. Kuruluştan 1979 yılına kadar Felsefe kürsüsüne bağlı bir Pedagoji dersini, 1979-80 öğretim yılından itibaren Din Eğitimi adı ile müstakil bir bilim dalını, 1982-83 öğretim yılından itibaren de Din Eğitimi Anabilim Dalı'nı ihtiva eden İlahiyat Fakültesi, bu yıl sekiz yıllık temel eğitime geçişe paralel olarak, bünyesinde Eğitim Fakültesi bulunan onbir üniversitenin İlahiyat Fakültesi ile birlikte, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'ne de sahip olmuştur.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1949 yılında kurulurken, amaçları arasında din dersi öğretmeni ve yüksek din görevlisi yetiştirmenin yanı sıra diğer dinlerin bilginleri ile yüksek seviyede görüşmelerde bulunabilecek din bilginleri yetiştirmek de vardı. İlahiyat Fakültesi bu amaçlara ulaşmıştır. Daha önemlisi İlahiyat Fakültesi Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni bir İlahiyat hareketini başlatmıştır. Bu hareketin adı "İslam'ı Yeniden Anlamak ve Anlatmak"tır.

Müslüman-Türk insanı bin yıl süre ile Kur'an-ı yüzünden sadece alfabeti ile güzel okutmayı temel eğitimin görevi saymıştır. Cumhuriyet döneminde ise onu anlayarak da okutmak için yeni çabalara girişmiştir. Kur'an'ı anlayarak okumak için asgari bir din kültürü gereklidir. Kur'an'ın Türkçe mealini eline alıp da, öncelikle namazda okumakta olduğu surelerin anlamını öğrenmek isteyen bir mümin, mesela Tebbet surresinden başlasa şaşırıp kalıyor. Tebbet kelimesinin bir beddua olduğunu, Ebu Leheb adında birisinin ellerinin kurumasının istendiğini ve kurduğunu, onun karısının da ceza olarak Ahiret gününde boynunda bir ipe odun taşıyacağını bildiren bu sureyi niçin namazlarında her gün tekrarlaması gerektiğini anlayamıyor.

Ebu Leheb'in, Hz. Peygamber'in amcası olduğu halde, üç ağaçtan oluşan Uzza adında bir puta adanarak dünyaya gelmiş olduğu için, bu puta olan aşırı bağlılığından ötürü, putlara tapmayı ortadan kaldıran İslam dininin Peygamberi'ne ömrü boyunca düşman olup, taşıyacak kadar ezi-

yet etmiş olduğunu, karısının ise çok uzaklardan boynuna bağladığı ipe dikenler taşıyıp, yaralansın diye geceleyin geçeceği yollara serdiğini bu mümine öğretmemiz lazımdır. Diğer sureler için de benzer işlemleri yapmak durumundayız.

Müminlerin Kur'an'ı tek başına okuyup anlar hale getirilmeleri ve bunu daha sonra kendi başlarına devam ettirebilmeleri için onlara yollar göstermeliyiz. İşte Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki öğrencilik yıllarımdan beri bu amaca sahibim ve Din Eğitimi Anabilim Dalı'nın başkanı olarak yaklaşık 1982 yılından beri de bu faaliyeti başlatmış bulunuyorum. Son sınıfta dört saat olan Din Eğitimi Bilimi dersinin iki saatini Kur'an kültürüne ayırıyorum ve 114 sureden her biri için, başta surelerin adı olmak üzere, 3-4 sayfa içinde özetlediğim genel bilgileri içeren "Elli Bin Yıllık Bir Gün" adlı kitabımı okutuyorum.

Bu yıl başlayan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'nde de Kur'an'ı anlayarak okumanın girişini sağlayacak bilgileri "Kur'an'ın Ana Konuları" adlı ders içinde okutmaya başladım. Bu yıla kadar sureleri klasik sırası ile okuturken, bu yıl bir değişiklik yaptım ve sureleri nüzul, yani vahyoluş sırasına göre okutmayı denedim, gerçekten daha iyi sonuç aldığımı görmekteyim. Şimdiye kadar çok çeşitli dersler okumuş son sınıf öğrencileri dahi, Kur'an'ı anlayarak okumak için öğrenmeleri gereken daha ne kadar çok şey olduğunu hayretle görmektedirler. Şüphesiz eksikler bitmeyecektir, fakat eksiklikleri farketmeleri ve tamamlamanın yollarını öğrenmeleri önemlidir.

İnanıyorum ki böyle bir çalışmayı yaygın eğitimin kapsamına da almalıyız. Kur'an'ı anlamadan da olsa doğru ve güzel okumanın bilimini yapmış ve bunu bin yıl boyunca genel öğretimin temeline yerleştirmiş bir millet, onu anlayarak okumanın bilimini de yapmalı ve anlaşılabilir öğrenilmesini de yaygınlaştırmalıydı. Bu teşebbüs Cumhuriyet dönemine kadar gecikmiştir ve Cumhuriyet döneminin eğitim politikası içinde başarılanma yolundadır.

Biraz da yurtdışı faaliyetlerimize örnek vermek istiyorum. Fakültemizin Papalık Gregorianna ve Almanya'nın Bamberg üniversiteleri ile olan İlahiyat alanında işbirliği anlaşmalarının yanısıra, Din Eğitimi Anabilim Dalımızın Dinler Arası ve Kültürler Arası Eğitim, Ekümenik Hareket, Barış İçin Dünya Dinlerinin İşbirliği ve Kadın çalışmaları gibi alanlarla özel bağlantıları vardır. Özellikle iki tane bayan elemanı olan Anabilim Dalımız yurt dışında dikkatleri çekmekte, başta başkanı olarak ben olmak üzere tebliğler ve konferanslar vermek üzere davet edilmekteyiz; bu davetlerin hepsi yolluksuz ve yevmiyesiz olarak, tamamen davet eden tarafça karşılanmaktadır.

Söylemek istediğim özetle şudur ki, Cumhuriyet Üniversitelerinin İlahiyat Fakültelerinden biri olarak Ankara İlahiyat Fakültesi, amacı doğrultusunda çok çalışkan bir şekilde ilerlemektedir. Yetiştirdiğimiz elemanlardan birini, (Doç. Dr. Mualla Selçuk) Türkiye Cumhuriyeti'ne ilk kadın Din Öğretimi Genel Müdürü olarak vermenin gururunu ve teşekkürünü taşıdığımızı da burada belirtmek istiyorum.

En son faaliyetlerimizden olarak, yurt içinde ve dışında, özellikle Türk-Alman Dostluk Derneği gibi karışık dinleyici gruplarına vermiş olduğum bir dizi Almanca-Türkçe konferans metinlerimden bir örneğin dergimizde yer almasını istiyorum. Konferansım "İslam nedir ve ne ister?" adını taşıyordu. Ben bu konuyu, İslam'ın teorik-evrensel amacı ve pratik-özel amacı şeklinde yorumladım ve bunu İslam'ın barış ve hoşgörü anlamı doğrultusunda iki dilde yazılı hale getirdim. Metinlerimi Türkçe ve Almanca olarak burada yayınlamak istiyorum:

İslam nedir ve ne ister?

İslam'ın temel amaçları nelerdir, güncel hedefleri nelerdir? Konferanslarımda bunları Kur'an ve Hadis'ten dayanaklar ile açıklayacağım. Farklı grupların Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiyesinin bakış açılarından bazı ayrıntılar vermeye çalışacağım (mesela Sünniler ve Şiiiler) ve güncel bir soruna değineceğim. Bir müslüman olarak, İslam'ın ve müslümanların bugün ne istedikleri konusunda şahsi fikirlerimi anlatacağım.

İslam nedir ve ne ister? Bu sorunun cevabı şudur: İslam bir dindir ve bir din olarak kabul olunmayı ister. Fakat mesele bundan ibaret değildir. İslam kendisini sadece dinlerden biri olarak sunmakla kalmaz. İslam Tanrı katındaki tek gerçek din olduğunu bildirmiştir. Bu ne demektir?

Bir konferansımda İslam ile beraber diğer dinlerden söz etmiştim. Din sözcüğünü dinler olarak çoğul kullanmama dinleyicilerden bir beyefendi itiraz etmişti. Demişti ki: "Dikkat ettim dini çoğul yaptınız, sık sık dinler dediniz. Bizim inancımıza göre din tektir ve İslam'dır. Başka din mi var ki dinler diye çoğul konuşuyorsunuz?" Dinleyici İslam öğretisi ve kendi bakış açısından haklıydı. Bunu biraz açmak istiyorum.

İslam kelimesi Arapça "silm" kökünden mastardır, barış ve selamet anlamına gelir. Aynı kökten türetilmiş "esleme" fiili ise boyun eğmek, teslim olmak demektir. Kur'an İslam kelimesini bir evrensel gerçeği dile getirmek için kullanmıştır. Kur'an'a göre evrenin bütünü müslimdir, çünkü o Tanrı'nın iradesine, Tanrı'nın koymuş olduğu yasalara boyun eğmektedir. Buna göre "Allah katındaki din", kendisine ister istemez boyun eğilen evrensel kanunlardır. Tanrı katında din, yani izlenmesi gereken yol

Tanrı'ya teslimiyettir, İslam'dır. İnsan'ın da izlemesi gereken yol kendini Tanrı'nın iradesine teslim ederek yaşamak demek olan İslam'dır. Ayet şöyledir:

Hakikatte Allah katında din İslam'dır. (3). Al-i İmran 19

İslam'ın birinci ve temel amacı, ben buna *genel amaç* diyorum, insana kainattaki yerini farketirmek ve insanın bu yere uygun olarak yaşamasını sağlamaktır. Müslüman inancına göre, Allah'ın vahyettiği bir tek din, gösterdiği bir tek yol vardır, o da kendisine teslimiyettir. İnsanlık tarihi boyunca gelmiş olan peygamberler hep bu dini, Allah'ın kanunlarına teslimiyeti insanlara öğretmekle görevlenmişlerdir. Ayet şöyledir:

Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürülecektir. (3) Al-i 'İmran83

Hz. Muhammed de böyle bütün insanlığa gönderilmiş bir müjdeleyici ve uyarıcıdır. Ayet şöyledir:

Biz seni bütün insanlığa müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler. (34)Sebe 28

İslam'ın inanç ilkeleri, Kelime-i tevhid "La ilahe illallah" ve Kelime-i şahadet "Muhammedün resulullah" olarak tanımlanan iki cümlede özetlenir. Bu iki cümlenin anlamı şöyledir: Allah'tan başka Tanrı yoktur; Muhammed Allahın elçisidir. Bu iki cümlenin doğruluğunu onaylayan kişi müslüman sayılır.

İslam'ın Tanrı inancı Kur'an'da müstakil bir süre içinde özlü olarak bildirilmiştir. Bu sureye Hz. Peygamber İhlas (Allah'tan başkasına ilahlık atfetmekten kurtulup samimiyetle Allah'a teslim olmak) ismini vermiştir. Sure dört kısa cümleden ibaret olmasına rağmen, anlamca Kur'an'ın üçte birine denk sayılmıştır. Bu sureyi üç kere tekrar eden müslüman kişinin, başlangıç suresi olan Fatiha'yı da okuyunca -o da yedi kısa cümledir- Kur'an'ı hatmetmiş kadar özet bilgiye sahip olacağı kabul edilmiştir. Sure şöyledir:

De ki: Allah birdir. Her şey varlığını O'na borçludur. O doğurmuştur ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir. (112)Al-Ihlas

Başlangıçta söz ettiğim, dinin çoğul olup olamayacağı konusuna dönmek istiyorum. Kur'an'a göre Allah katında din tektir ve İslam'dır. Ancak günlük hayatta insanların farklı dinlere sahip oldukları da bir gerçektir. Hatta aynı inancın farklı yorumları olan mezhepler bile insanları

ayırmakta ve insanlar bunlardan taviz verip birleşmeyi kabul etmemektedirler. Ayrıca herhangi bir dine, hatta Allah'a inanmayan insanlar da vardır. Kur'an onların izledikleri yolu da din olarak isimlendirmiştir. Din kelimesinin bu anlamda kullanılışı "Kafirler" isimli surede geçmektedir. Soru sahibi dinleyicime ben bu sureyi hatırlatarak cevap vermiştim.

Kafirler suresi şöyledir: "De ki: Ey kafirler, sizin dininiz size, benim dinim bana!" Hz. Peygamber'e, kendisi ile anlaşma yapmak isteyen Mekke ileri gelenlerine bu sözlerle cevap vermesi bildirilmiştir. Surede dikkati çeken nokta, Mekke ileri gelenlerine "kafirler" diye hitabedilmiş olmasıdır. Bu çok sert bir hitaptır ve Kur'an'da tavsiye edilen konuşma üslubu genelde böyle değildir. Onların anlaşma için ileri sürdükleri teklif ne idi ki, kendilerine "kafirler" diye hitabedilmesi istenmişti? Teklif şöyle idi: "Bir yıl sen bizim putlarımıza tap, bir yıl da biz senin Tanrı'na tapalım. Böylece her iki tarafı birden memnun etmiş oluruz ve sonuçta ikimiz de kârlı çıkarız!" Böyle bir teklif, teklif sahiplerinin kendi dinlerini de ciddiye almadıklarını gösteriyordu. Onlar için önemli olan dinlerinin hakikatini savunmak değil, menfaatlerinin devamını sağlamak idi. Kendi dinlerini dahi inkara teşebbüs etmeleri sebebi ile onlara "ey kafirler" diye hitabedilmişti. Fakat izledikleri yola yine de din denilmişti: "Sizin dininiz size benim dinim bana!"

Müslümanlar şunu da sık sık dile getirirler: Her insan müslüman olarak doğar, fakat annesi babası sonradan onu kendi dinlerine sokarlar. Bu inanış bir hadisten kaynaklanır ve hadis şöyledir: "Her doğan yaratılış üzere doğar, sonra annesi babası onu yahudileştirir, hıristiyanlaştırır veya mecusileştirir" (Müslim, VIII, 133). Hadis kitaplarında, bu hadisteki yaratılış kelimesinin yanına parantez içinde İslam yazılması adet olmuştur ve hadis kullanıldığı her yerde bu şekilde yazılır ve söylenir. Metnin orijinalinde İslam kelimesi yoktur. Söylenmek istenen, yaratılışın aynı olduğu, ve içinde yetiştiği kültüre uyum sağladığıdır. İslam'dan başka dinler için de, İslam içindeki mezhepler için de bu böyledir.

Bu kabulün Kur'an'daki temeli şudur: İslam inancına göre insanlar aynı yaratma kanunu ile dünyaya gelirler. İnsanların hepsi aynı insanlık ailesinin mensubudurlar ve birbirlerindendirler. Yaratılış halen böyle devam etmektedir. İnsanların, insan olmaktan gelen ortak kabiliyetleri vardır. Kabiliyetler doğuştan nötrdür, değişik etkilerle değişik şekiller alabilirler. İnanma da insan olmanın kabiliyetlerinden biridir, fakat bu kabiliyet dinlerden herhangi birine yönelik değildir. Anne babalar veya onların yerini tutan kişiler bu kabiliyeti kendi inançları doğrultusunda yönlendirirler. Ayet şöyledir:

Sen yüzünü, Allah'ı birleyici olarak doğruca o dine çevir ki, Allah insanları ona göre yaratmıştır, Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din odur, Fakat insanların çoğu bilmezler. (30) Al-Rum 31

Hız. Muhammed'in bu konu ile ilgili bir başka hadisi de şöyledir: "Her çocuk gönlündeki inancı dili ile ifade edip açıklayıncaya kadar, muhakkak şu İslam dini üzere bulunur" (Müslim, VIII, 53). Kimliği tesbit edilemeyen, buluntu çocuklar kendilerini ifade edemeyecek kadar küçük iseler, müslüman sayılırlar, ölü dahi olsalar İslam üzere gömülürler.

İslam, vahyedilmiş bütün kutsal kitapları ve kitaplaşmamış bütün vahiyleri, dinlerin temelinde yatan birlik olarak ısrarla vurgulamıştır. Kur'an'a göre, ilk insandan bu yana vahyedilen bütün dinler İslam, Hız. Muhammed'den önceki bütün peygamberler ve onlara uyanlar da müslümandır. Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan önce, Allah'ın birliği inancını savunmuş olan Hız. İbrahim bu konudaki en güzel örnektir. Ayetler şöyledir:

İbrahim'in dininden kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir? Andolsun ki, biz onu dünyada seçmiştik, şüphesiz, o ahirette de iyilerdendir. Çünkü ona Rabbi "Teslim ol" demişti, o da "Alemlerin Rabbine teslim oldum" demişti. Bunu İbrahim de kendi oğullarına vasiyet etti. Yakub da oğullarına: "Oğullarım, Allah sizin için dini seçti. Siz de sadece Allah'a teslim olanlar olarak can verin" dedi. Yoksa siz Yakub'a ölüme geldiği zaman orada mıydınız? Yakub oğullarına "Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?" diye sormuştu. "Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın Tanrı'sı olan bir Tanrı'ya kulluk edeceğiz, bizler O'na teslim olmuşuzdur" demişlerdi. (2) Al-Bakara 131-133

Özetlersek, İslam'ın temel amacı şunların kabulünü sağlamaktır: Allah'ın birliği, insanların hepsinin insanlık ailesi olarak aynı yaratılışla yaratıldığı, Hız. Muhammed'in ve ondan önceki bütün peygamberlerin Allah'ın elçileri oldukları, getirdikleri mesajların birbirini tamamladığı.

Bir de Ehl-i Kitap ile ilgili özel durumdan söz etmek istiyorum. Ehl-i Kitap daha önce kendilerine Kitap verilmiş olan Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Kur'an Ehl-i Kitap'a özel olarak hitabetmiş ve onlara nezaketle muamele edilmesini istemiştir. Kutsal kitaplarda, inanç alanındaki değişmezliğin yanı sıra, zamanın değişen şartlarına ve ihtiyaçlarına göre, hukuk kurallarında bazı değişiklikler olmuştur. Ehl-i Kitap bu tür değişiklikler sebebi ile birbirlerini incitmemelidirler. Ayet şöyledir:

İçlerindeki zulmedenler hariç olmak üzere, Ehl-i Kitap ile en güzel şeklin dışında mücadele etmeyin. Deyin ki: "Bize indirilene de size indi-

rilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir ve bizler O'na teslim olmuşuzdur. (29)Al-Ankabut46

Hıristiyanlar'ın Müminlere sevgice en yakın oldukları bildirilmiştir. Ayet şöyledir:

İnananlara sevgice en yakın, "Biz Hıristiyanlarız" diyenleri bulursun... (5)Al-Maide81

Hız. İsa'yı izleyen Hıristiyanlar'ın kalplerine Allah tarafından iyilik ve sevgi konulmuş olduğu da bildirilmiştir. Ayet şöyledir:

Sonra bunların izinden ardarda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da ardlarından gönderdik ve ona İncil'i verdik. Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duyguları koyduk. Ruhbanlığı onlara biz yazmadık, onu kendileri Allah rızasını kazanmak için icadettiler, fakat ona gereği gibi uymadılar. İçlerinden iman etmiş olanlara mükafatlarını verdik, fakat onların çoğu yoldan çıkmışlardı. (57)Al-Hadid27

Görüldüğü gibi, Kur'an Ehl-i Kitap'ı eleştirmiştir de. Başka eleştiriler de vardır. Mesela Yahudiler ve Hıristiyanlar, hiç hakları olmadığı halde, kendi mensuplarından başkasının cennete girmeyeceğini iddia etmişlerdi. Kur'an bunu reddetmiştir. Ayet şöyledir:

Dediler ki: "Yahudi veya Hıristiyan olanlardan başkası cennete girmeyecek!" Bu sadece onların arzusudur. Sen onlara de ki: "Eğer doğru söylüyorsan, delilinizi getirin!" Hayır öyle değil, sadece kendini Allah'a verenler ve iyilik yapanlar mükafatlarını Rableri katında bulacaklardır. Bunlar için ne korku ne de üzüntü olacaktır. (2)Al-Bakara111-112

Yahudiler ve Hıristiyanlar kendi aralarında da anlaşamamışlardı. Herbiri kendisinden başkasının hakikatten bir şeye sahip olmadığını iddia etmekteydi. Ayet şöyledir:

Yahudiler, Hıristiyanlığın bir temeli yoktur, diyorlardı. Hıristiyanlar da Yahudiliğin bir temeli yoktur, diyorlardı. Oysa onlar Kitabı da okuyorlardı. Vahiyden nasibi olmayanlar da aynen onlar gibi konuşuyorlardı. Allah kıyamet gününde onların bugün tartışmakta oldukları konuda hükmünü verecektir. (2)Al-Bakara113

Yahudiler ve Hıristiyanlar Müslümanları kendi dinlerine çağırırken, İslam onları İbrahim dininde birleşmeye çağırmıştır:

Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. Sen de ki: "Hayır, biz Hanif olan ve müşriklerden olmayan İbrahim'in dini-ne uyarız". Sizler şöyle söyleyin: Bizler Allah'a, bize indirilene, İbra-

him'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve soyundan gelenlere indirilene, Musa'ya ve İsa'ya verilene, Rableri tarafından Peygamberlere verilenlere inanırız. Biz onlar arasında ayırım yapmayız. Biz O'na teslim olmuşlarız. (2)Al-Bakara134-135

Günümüzdeki diyalog faaliyetlerini ve Hz. İbrahim'in üç büyük dini yeniden birbirine yaklaştırmadaki etkisini görüyorum da, bunu ne kadar uzun zamandan beri özlemekte ve beklemekte olduğumuzu hatırlıyorum. Dinlerin temeldeki birliğinin kabulü, onların farklılıklarını ortadan kaldırmayacaktır; fakat onların müminlerinin birbirlerine zarar vermelerini önleyecek ve yardımlaşmalarını sağlayacaktır, kanaatindeyim.

İslam'a göre, her toplum için bir yol ve bir yöntem belirlenmiştir, yani onlardan her biri ayrı bir yolu ve yöntemi izlemektedir. Tanrı isteseydi, insanların hepsini bir tek ümmet yapabilirdi, fakat O, insanları ayrı ayrı bırakmakla onları denemektedir. Bunun içindir ki, ümmetler tartışmayı bırakmalı, iyilikler yapmakta yarışmalıdırlar. Ayet şöyledir:

Herbiriniz için bir yol ve bir yöntem belirledik. Eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı. Fakat O, verdikleri ile sizleri denemek istemektedir. Bunun için iyiliklerde yarışın. Hepiniz Allah'a döndürüleceksiniz. Ayrılığa düştüğünüz şeyleri O size bildirecektir. (5)Al-Maide48

Ehl-i Kitap içinde, İslam dini ile alay edip eğlenenler olmuştur. Böy-
leleri ile ve kafirler ile dostluk kurulmayacaktır. Onlar öyle cahilce davranışlar sergilerler ki dostluğa devam edilemez. Ayet şöyledir:

Ey müminler, kendilerine sizden önce Kitap verilenlerden, dininizi alaya ve eğlenceye alanları ve kafirleri dost edinmeyin. İnaniyorsanız Allah'tan korkun. Namaza çağırduğunuzda da onu alaya alır, onunla eğlenirler. Bu onların kafaları işlemeyen kimseler oluşundandır. (5)Al-Maide57-58

İslam, imanın yanısıra, iman ile ilgili bir terbiyeyi şart koşar. Bu terbiyenin amacı, Tanrı'ya, hemcinslerine ve çevreye sorumluluğu geliştirmek, hak, yetki ve yetenekleri düzenli olarak kullanmayı öğretmektir. Ben buna *İslam'ın özel amacı* diyorum. Allah kendisine inananları koruyacağını vadedmiştir, fakat inancının gerektirdiği gibi hareket etmeyerek hain ve nankör olanları, sevgisinden mahrum edeceğini bildirmiştir. Ayet şöyledir:

Allah müminleri korur. Şu da muhakkak ki Allah hain ve nankör olanları sevgisinden mahrum eder. (22)Al-Hacc38

Hız. Muhammed şöyle söylemiştir: "Amellerin kıymeti ancak niyetlere göredir. Herkesin niyeti ne ise eline geçecek olan da odur."

Özel amaç ilk olarak Arap cahiliyesini aşmaktı. Cahiliye, sözlük anlamındaki gibi bilgisizlik demek değildi. Çünkü Araplar içinde yaşadıkları şartlara göre cahil denecek seviyede bilgisiz değillerdi. Ticarete ileri oldukları için çeşitli kültür çevreleri ile yakın ilişkileri vardı. Farklı dinler, Yahudilik, Hıristiyanlık, Brahmacılık, Sabiilik ve Mecusilik hakkında bilgi sahibi idiler. İçlerinde Hanifler denilen bir grup Hız. İbrahim'in inanç ve geleneklerini yaşatıyorlardı; Hız. İbrahim'in kurduğu ibadet evi Kabe önemini koruyordu.

İncelmiş bir şiir ve gelişmiş bir hitabet sanatı sergiliyorlardı. Günlük işler için kabile putlarına tapıyorlardı, fakat yaratıcı bir tek Tanrı'ya da inanıyorlardı. Hukuku uygulamada ihmalleri vardı, haksızlıklar yapıyorlardı, fakat bu onlarda hukukun yokluğu anlamında değildi. Hukukun bir bölümü olan, hırsızlığın cezalandırılması, evlenme boşanma gibi uygulamaları İslam benimsemiştir.

Cahilliyeden asıl kastedilenler şunlardı: Kabile-içi bağıllık ve başka kabilelere karşı üstünlük davası; kan davaları ve bitmez tükenmez savaşlar; şiddet, yağmacılık, esirleri köleleştirerek mal gibi alıp satma; kadınların aşağılanması ve kız çocukların ayıp sayılarak küçük yaşta öldürülmesi; kehanete ve fala düşkünlük; şarap ve kumar tutkunluğu; faizde aşırı gitme v.b. İslam bütün bunlara karşı çıktı ve zaman içinde bir çoğunu değiştirebildi.

Hız. Peygamber, başlangıçta, Mekke'nin İslam'a izin vermemesi üzerine Medine'ye göç ettiğinde orada Yahudi kabileleri ve henüz müslüman olmamış Arap kabileleri ile anlaşmalar yapmış; çeşitli kültürlerden kabileleri Medineli olma ortak özelliğinde birleştirmişti. Onlarla imzaladığı anlaşma maddeleri korunmuştur ve tarihin ilk yazılı anayasası olarak anılmaktadır.

Hız. Peygamber ömrünün son yıllarında Mekkeliler ile de anlaşma yapabiliyordu. Anlaşma bozulmadığı sürece yaşanan barış ortamında, İslam'ı yayma çalışmaları Arap olmayan ülkelere de uzanmış, Bizans'a, İran'a ve Habeşistan'a İslam'a davet mektupları yazılmıştı. Mekke'nin fethedilmesinden sonra ise İslam kısa sürede bütün Arabistan'a yayılmıştı. Daha sonra İslam dünyaya yayıldı ve bir dünya dini oldu.

İslam'ın öğrenilip uygulanmasının tarihçesi

İslam'ın başlangıcında öğretimin yaygın eğitim şeklinde, yetişkinler için ve şifahi olduğu biliniyor. Çok az miktarda okuma yazma bilen kişi olduğu, bu kişilerin vahiyleri yazmakla görevlendirildiği, bunun yanısıra okuma yazmaya ve okuduğunu anlamaya önem verildiği, vahiyleri yazmakla görevli katiplerin bu işi başkalarına öğretmekte yardımcı olduğu da biliniyor. Kur'an-ı Kerim'de okumak, yazmak, anlamak ve düşünmek, bilgi edinmenin yolları olarak pek çok defa tekrarlanmıştır. Allah'ın çok önemli bir sıfatı, "insana bilmediğini öğretme" olmasıdır.

Başlangıçta Kur'an'ı okuyup öğrenmek için okuma yazma öğrenen müslümanlar, İslam inancını savunabilmek için yabancı dilleri, kültürleri ve düşünce biçimlerini öğrenmeye başladılar. Ayrıca yaratılmışların bütünü, Yaratıcı'ya tanıklık etmek bakımından incelenmeye değer bulundu ve araştırıldı.

İslam'ın yayılması, Arapça konuşan ve konuşmayan, farklı kültürden milletlerin İslam dinine girmesi ile birlikte öğretimde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerden bazıları okuma yazmaya ve okuduğunu anlamaya öncelik vermeye devam ederken, diğer bazıları, özellikle anadili Arapça olmayan milletler, ümmet terbiyesini teşkil edecek asgari bir İslam formasyonunu şifahi olarak öğretmeye öncelik vermişlerdir.

Osmanlı İlköğretim kurumları olan Sıbyan mektepleri de ümmet kimliğini oluşturmaya yönelikti. Sıbyan mekteplerinde ne Arapça ne de anadilde okuyup yazma ve okuduğunu anlama gibi bir amaç söz konusuydu. Bu okulların görevi, çocuklara Kur'an okumayı anaokulu çağından itibaren, okuma biliminin (tecvid) kurallarına göre, şifahi olarak öğretmek, akılları erdikçe günlük yaşayışla doğrudan ilgili dini-kişisel-toplumsal bilgileri (İlmihal) belletmek ve ibadetler için gerekli duaları ezberletmektir. Çocuklar bu okullarda, Kur'an'ı başından sonuna kadar okumayı öğrenip "hatim" edinceye kadar kalırlar, sonra törenle mezun olurlardı. Yetenekli bazı öğrencilere Kur'an baştan sona ezberlettirilerek hafızlar da yetiştirilirdi. Bu ortak temelden sonra, öğrenime devam etmek isteyenler için çeşitli kademelerde medreseler, bilim dili Arapça olmak üzere, büyük yerleşim merkezlerinden başlanarak yaygınlaştırılmıştı.

Sıbyan mektepleri halk kuruluşlarıydı, genelde vakıflar tarafından açılır ve yaşatılırlardı. Programlarını da vakıf kurucuları belirlerdi. Kur'an öğreniminin Sıbyan mekteplerinin dışında, kütüphanelerde, dükkanlarda veya evlerde, özel eğitimle verilmesi de mümkündü. Bundan dolayı, Kur'an'ı okumayı öğretmede bir farklılık söz konusu olmasa da, İlmihal öğretiminde mezheplere göre farklı öğretimlerin söz konusu olduğu düşünülebilir.

Osmanlı ilköğretim kurumlarında öğretmenlik yapanlar cami hocalarıydı. İmamların medreselerde tahsil gördükleri ve okulların camilerle yakın ilişkisi göz önünde tutulursa, buralardaki öğretimin kendiliğinden sünni-Hanefi özellik taşıdığı olduğu anlaşılabilir. Çünkü orta ve yüksek öğretim kurumları olan Medreselerde Sünni görüş doğrultusunda öğretim yapıldığını biliyoruz. Medreselerin ortaya çıkış amacı zaten Sünni görüşü Şii görüş karşısında savunmak idi. Fatımiler Şii propagandası için Daru'l-İlm'leri kurup etkinliklerini artırınca onların etkilerini önlemek için Medreseler karşı kurum olarak geliştirilmişti.

Osmanlı toplumsal yapısında müslümanlar "ümme" kavramında birleştirilirken, müslüman olmayanlar "millet" kavramı ile belirlenmişlerdi. İslami kurallar uyarınca, Osmanlı devletinde gayrimüslim cemaatler *Ehl-i Zimmet*, korunmaları emrolunmuş kişiler olarak resmen tanınmıştı. Ehl-i Zimmet dinlerinin gereklerini yerine getirme hakkına sahiptiler. Bu hak aynı zamanda kültürel ve hukuksal bir özerkliği de içeriyordu. Dini kurumlar sultan ile cemaatler arasındaki bağlantıyı üstlenmiş durumdaydılar ve 19. yüzyıldaki Tanzimat dönemine gelinceye kadar o cemaat içindeki eğitim tekeli ellerinde bulundurdukları gibi, medeni hukuk ile ilgili işlere de kendileri bakıyorlardı.

Bilim çevrelerince teslim edildiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu Avrupalılardan farklı olarak dinlerin çeşitliliğini daha kolay kabul etmişti. Onların ifadesi ile "millet sistemi gerçi eşitlik sağlamıyordu, ama en azından İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik açısından büyük ölçüde katlanılır bir beraberlik sağlıyordu. Şeriat, kültür tarihinin ve dinin içinden doğarak adaleti garanti etmiş bir sistem olmasına rağmen, maalesef bu özelliği yerine, çoğu zaman gaddarca cezalar olarak algılanıyor ve Osmanlı döneminin birlik, hoşgörü ve barış yönünden eriştiği büyük siyasi başarıların üzeri medyanın yaydığı, çoğunlukla yanlış, bazan da doğru tablolarla örtülüyor." (Schmidt ve Wellershof, Religion-ein deutsch-türkisches Tabu?, Deutsch-Türkisches Symposium 1996).

Osmanlı devletinin ve onun müslüman toplumunun hukuk düzeni olan "İslam Hukuku" İmam Ebu Hanife'nin (699-767) fıkıh yorumlarını esas alıyordu. Ebu Hanife'nin devrinde, hukukçu ulemanın sorunlara İslam kurallarını uygulama çalışmaları zengin bir fıkıh birikimi oluşturmuştu. Artık bunlar arasından bir yasa düzeninin çıkarılması gerekiyordu. Ebu Hanife öğrencileri ile birlikte bu ihtiyaca cevap vermek için çalışmıştır. Ebu Hanife kendisi yazılı bir eser bırakmamıştır, öğrencileri onun öğretilerini sistemleştirmişler ve "Hanefi Hukuku"nu oluşturmuşlardır.

Hanefilik İslam dünyasında geniş yayılma alanı bulmuştur. Bütün müslümanların % 80'i Hanefi'dir. Sebebi, Abbasiler döneminden beri resmi mezhep olması ve devletçe atanan bütün yargıçların Hanefiler arasından seçilmesidir. Osmanlı döneminde de resmi fıkıh sistemi ayrıcalığı-

nı koruyan Hanefilik, devletin egemen olduğu bütün bölgelerde yayılma imkanı bulduğu gibi, farklı çevrelerde ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmek zorunda kaldığı için, çok yönlü gelişmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, hayatın bütün alanlarının, toplum hayatının ve mahkemelerin Hanefi hukuku yolu ile İslam dinine dayandığı bir devlet yapısına sahipti. Buna Şeriat deniyordu. Egemenliğin ve politik kararların Şeriat'a uygunluğunu denetleyen merci "Şeyhülislamlık" idi. İlimiye sınıfının tekelinde olan mahkeme sistemi Şeriat hükümlerine uymak zorundaydı. Medreselerde ilahiyat eğitimi görmüş olan ilmiye mensupları mahkemelerde "kadı" sıfatı ile hakimlik yapıyorlardı.

Anadolu'nun islamlaşmasında çok önemli rol oynamış olan İslam mistisizmi, tasavvuf, 13. yüzyılda büyük isimler yetiştirmiştir. Bu, Afganistan'ın Belh şehrinden gelen Mevlana Celaleddin Rumi'nin ve İran'ın Horasan şehrinden gelen Hacı Bektaş veli'nin yaşadığı yüzyıldır. Mevlana eğitilmiş sınıfların tasavvufunu temsil eder, yazarken çağının edebiyat dili olan Farsça'yı kullanmıştır. Hacı Bektaş Veli ise sade halk arasında, özellikle Türkmen boyları içinde etkinlik göstermiştir. Bunlar arasında okuma yazma bilenlerin sayısı az, Sünni ulemanın etkisi kısıtlı olduğundan, farklı kültür öğelerinin yayılması kolaydı. Hacı Bektaş Veli, Alevilerce inançlarının yenileyicisi ve Bektaşî tarikatının kurucusu olarak görülür. Fakat Sünniler de Hacı Bektaş Veli'yi kendilerine maleder ve bu tarikatın Alevilik'e olduğu kadar Sünniliğe de yakın düştüğüne dikkat çekerler. Bektaşîlik Osmanlı yeniçerilerinin tarikatı olarak tarihe geçmiştir ki, bu da Osmanlıların Sünni olmayan akımları da bir şekilde kendileri ile bütünleştirebildiklerini gösterir.

Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyılda yavaş yavaş gerilemeye başlayınca, gerilemenin tesirleri kendini giderek artan toprak kayıplarında ve özellikle Yeniçeri ordusu gibi kurumların yozlaşmasında gösterdi. Bu yüzyılda askeri alanda başlayan ıslahat, 19. yüzyılda idareyi ve adliyeyi içine alan reform çabaları ile genişletildi. 1839 da Tanzimat'ın ilanı ve devlet sisteminin çeşitli alanlarında uygulanan reformlar, 1876 da bir anayasanın kabulü ve parlamenter sisteme geçilmesi ile doruk noktasına ulaştı. Reformların eğitimi ilgilendiren en önemli yanı, Müslüman olan ve olmayan tebaanın eşit kılınarak aynı hak ve görevleri paylaşan Osmanlı vatandaşları haline getirilmesi ve bu yeni ülküde vatandaşlar yetiştirmek için yeni okullar açılmasıdır.

II. Mahmud ile başlatılan eğitim hareketlerine, özgün eğitimde devlet okullarına ve mecburi öğretime geçiş olarak bakabiliriz. Bu devirde, gerileyen iktisadi durum sonucu, fakirleşmiş olan halk artık çocuklarını uzun süre okulda tutmaya güç yetirememekte, onları bir an önce usta yanına göndererek, bir meslek edinmelerini ve aileye katkıda bulunmalarını istemektedirler. Devlet ise çocukların ilköğretimi dahi almadan hayata atıl-

masını uygun bulmamaktaydı. İlk tedbir olarak çocukların Sıbyan mektebini bitirmeden usta yanına verilmemesi için fermanlar çıkarılmıştı. Ayrıca Sıbyan mekteplerine Türkçe okuma yazma dersi konulmuştu; çünkü devletin okur yazar vatandaşlara ihtiyacı vardı.

Tanzimat Fermanı ile getirilen çok önemli değişiklikler, yeni yetişecek çocukların ve gençlerin ümmet terbiyesi yerine veya onun yanısıra vatandaşlık terbiyesi almalarını, değişen devlet düzeninin yeni kurumlarına uyacak becerileri kazanmış olarak yetişmelerini gerektiriyordu. Öğretim programlarında bu amaçla yapılan değişikliklere eğitimin modernleştirilmesi denilmiştir.

Tanzimat mektepleri Türk-İslam eğitim sisteminde bir dönüm noktasıdır. Çünkü bundan önceki, sadece Kur'an hatmine dayalı, "tek amaçlı" (ümmeti teşkil etme) ilköğretim, artık farklı dinlerden öğrencileri aynı çatı altında toplayacak, öğretim süresini farklı dersler ile paylaşacak bir yapıya kavuşmuştur. Ben buna bir çeşit "çok amaçlılık" diyorum.

Eğitiminin modernleştirilmesi alanında atılan adımların en önemlisi şüphesiz Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'dir (1869). Bu nizamnameye göre müslümanların ve müslüman olmayanların bütün temel eğitim okulları ortak bir müfredat programı uygulayacak, ortak bir Osmanlı kültürü geliştirmek üzere, bütün halkın çocuklarını kabul edecekti. Temel eğitim kurumlarında anadilden başka bütün dersler müşterek okunacak, Din dersi ise cemaatlerin kendi Din adamlarının marifeti ile yapılacaktı.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi farklı dinlerin öğretimi için düzenlemeler getirmişti ama, İslam dininin farklı mezhepleri için bir düzenleme veya açıklama getirmemişti. Besbellidir ki İslam din öğretiminin Sıbyan mekteplerinde olduğu gibi, Sünni öğreti üzere devam edeceği varsayılmıştı. Bu programlar savaş şartlarında uygulanamamış, tasarı olarak kalmış olsa da zamanın zihniyetini göstermek bakımından önemlidir.

II. Abdülhamid devrinde, Osmanlılık akımına bir alternatif olmak üzere, politik gerekçeler ile İslam ümmetine dayanma akımı olan İslamcılık güçlendirilmiştir. İslamcılık akımı eğitimi, bütün ilk ve orta öğretim süresince programlara Din dersleri koymak ve yönetimlerine dini formasyonu olan kişileri getirmek şeklinde etkilemiştir. Diğer derslerde de İslam kültürünün esas alınmasına itina edilerek, devletin İslamcı politikasına uygun bir ortam sağlanmasına çalışılmıştır. Fakat tıpkı Osmanlı vatandaşlığına dayalı bir ortak kültürü oluşturma çabası Osmanlılık'ta olduğu gibi, İslam ümmetine dayalı bir kültürü oluşturma çabası İslamcılık da beklenen gelişmeyi sağlamamıştır.

Osmanlılık'tan ve İslamcılık'tan sonraki akım, milli kültürü arayıp bularak oraya dayanmayı amaçlayan Milliyetçilik olmuştur. İlk defa Mil-

liyetçilik akımının içinde mezheplerin dile getirildiğini görmekteyiz. Ziya Gökalp, Mehmet Akif, Şemsettin Günaltay gibi aydınlar yazılarında İslamiyet'in mezhepçiliğin katı görüşlerinden kurtarılmasını, sosyolojinin geliştirdiği bir inanç dini haline getirilmesini, İslam dininin kaynaklarının yeniden serbestçe işlenmesine izin verilmesini ve bu işleyişin kıyamete kadar böylece sürmesi gereğini işlemişlerdir.

Mezhepçiliğin katı görüşlerinden kurtulmak gereği Cumhuriyet'in ideali olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim ülküsü "her manası ile dini ve milli bir terbiye" (TBMM 1920 programı) olarak açıklanmış, 1921 Maarif Kongresi'nde Mustafa Kemal, "şarktan ve garptan gelen her tesirden uzak, milli seciyemize ve tarihimize uygun bir kültürün eğitim programlarımızı oluşturması" gerektiğini söylemiştir.

Milli terbiye ve dini terbiye görüşleri uzun süre tartışılmış, dini ve milli terbiyeyi birbirine karşı savunanlar olduğu gibi, her iki terbiyenin birbirini bütünleyeceğini savunanlar da olmuştur. Din öğretimine bütünüyle karşı olan bu görüşün sahipleri de, yeni irfanın müsbet bilim olduğunu, müsbet bilimin dışında bir öğretimin söz konusu bile olmaması gerektiğini savunabilmişlerdir.

Cumhuriyet döneminin düzenlemeleri

Cumhuriyet'in eğitim ve öğretimde yaptığı inkılap Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) kanunu ile başlamıştır. Tevhid-i Tedrisat'ın din eğitimi ile ilgili açıklamasına göre, Üniversite'de yüksek din mütehasısları yetiştirmek üzere İlahiyat Fakültesi, orta öğretimde de din görevlileri yetiştirmek üzere İmam Hatip mektepleri açılacaktır. Kanununun maddeleri arasında mekteplerdeki Ulum-i diniye maa Kur'an-ı Kerim (Din bilgisi ve Kur'an okuma) dersinin kalacağı veya kaldırılacağı ile ilgili bir beyan olmadığı gibi mezheplerle ilgili bir beyan da yoktur.

Cumhuriyet Türkiye'si'nin genel politikası mezhepler üstü olmuştur. Cumhuriyet öncesinde nüfus cüzdanlarında din belirtilirken mezhep de belirtildiği halde, yeni dönemin nüfus cüzdanlarından mezhep belirtilmesi kaldırılmıştır. Eğitim politikası da mezhepler üstü olmuştur. Öğretim programlarında, yüksek öğretim hariç olmak üzere, mezhep kelimesinin kullanılmasına bile izin verilmemiştir.

Tevhid-i Tedrisat'ın din ile ilgili düzenlemeleri ne yazık ki uzun süre uygulamada kalamamış, bu sebeple de başarılı olamamıştır. Laikliğin kabulü ile birlikte, laik sistemdeki devlet okullarında Din dersinin bulunmaması gibi bir yorumdan sonra, okulların bütününden Din dersleri kaldırılmıştır. İlahiyat fakültesi ve İmam Hatip mektepleri de yaşatılamamış öğrencisizlikten kapatılmıştır. Türkiye'deki okulların bütünü devlet okulu olduğu, cami veya cemaat okulları geleneği bulunmadığı, yeni denemele-

re de izin verilmediği için, İslam her seviyedeki eğitim ve öğretimden uzaklaştırılınca, Cumhuriyet öncesinin, mezhipçiliğin katı görüşlerinden kurtulmak, İslam'ın kaynaklarının serbestçe işlenmesine izin vermek ve bu işlenişin kıyamete kadar sürmesini sağlamak gibi görüşler unutulmuş, İslam bir yandan muhalefetin, bir yandan cahilliğin eline hiç tükenmeyecek sermaye olmak üzere bırakılmıştır.

Laik sistemin devlet okullarında Din dersini bulundurmaması gibi bir uygulama olsa olsa devletin dinlerden birinin veya mezheplerden birinin dayatılmasına izin vermemesi açısından, yoksa din açısından cahil nesiller yetişmesini göze almak açısından olamaz. Okullarında mezheplere göre Din dersi verilen laik ülkelerden çoğunda, devlet okullarında Din dersi seçmelidir; fakat mezheplere göre Din derslerinden birini seçmeyen öğrenciler için Ahlak dersi vardır. Ahlak dersi mecburidir ve onun müfredatı da Din bilgisi ağırlıklıdır, ancak buradaki Din müfredatı mezheplerden birine göre değildir, nötrdür, yani mezhepler üstüdür. Ayrıca bu ülkelerde mezheplere göre öğretim yapan cemaat okullarının devamına izin verilmiştir. Aileler çocuklarını kendi mezheplerinin okullarına gönderebilirler.

Türk laikliğini, dini örgün eğitimden dışlayıcı şekilde yorumlamakla şüphesiz İslam'ın Kurtuluş savaşını kazandırmış olan manevi gücü inkar edilmek istenmiyordu. Fakat bu güç uygun mecraya da sokulamıyordu. Çeşitli ideolojiler meydanı boş buluyor, inkılaplar geçirmiş Türkiye'nin dinden yararlanmasını sağlayacak, kitleleri peşinden sürükleyecek, karizma sahibi bir sosyal bilimci çıkmıyordu.

1946'dan itibaren çok partili hayata geçişle birlikte artık Din eğitiminin politikanın merkezinde yer alan canlı bir konu haline gelmiş olduğunu görüyoruz. Halk ihtiyaçlarını siyasal yollardan karşılamayı denemekte, partiler bu yolda kazanç olduğunu bilmektedirler. Her siyasal görüş ve kuruluş bu konu ile ilgilenir olmuştur.

1946 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Tevhid-i Terisat kanununun ruhuna dönmek üzere teklifler ve tartışmalar başlamış, o sırada Kominizm tehlikesine karşı bütün dünyada dinleri kullanma faaliyeti Türkiye'de bu tartışmaların olumlu sonuç vermesine yardım etmiştir. Önce 1948 yılında temel eğitim 4. ve 5. sınıflara Din dersi konulmuştur, 1949 da Ankara Üniversitesi'nde İlahiyat fakültesi, 1951 yılından itibaren İmam Hatip okulları yeniden açılmıştır. Daha sonra 1956 ve 1967 yıllarında Din dersleri orta ve lise sınıflarına da yaygınlaştırılmıştır.

Şüphesiz en önemlisi Din öğretiminin 1961 Anayasası'nda yer almasıdır. 1961 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları'nda Din dersi ve Din öğretimi ile ilgili bir madde bulunmuyordu. Din dersi ile ve genel olarak Din öğretimi ile ilgili tartışmalarda sürekli, bunun Anayasa'ya, laikliğe, Atatürk ilkelerine, hatta vicdan özgürlüğüne ve modern hayata ay-

kırlığı ileri sürülüyordu. 1961 Anayasası'ndan sonra tartışmalar kesilmiştir.

Din öğretiminin isteğe bağlılığının aykırılıklara sebep olması ve sorunlar yaratmasından sonra, Din derslerinin müfredatının Mezhepler üstü olarak, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi şeklinde yeniden düzenlenmesi ve okullarda mecburi olarak okutulması benimsendi. Bu karar 1982 Anayasası ile kabul edilince dersin metodunda da değişmeler olmuş, ders kitapları yeniden yazdırılmış, değişiklikleri benimsetmek üzere Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerine hizmet-içi eğitim kursları düzenlenmiştir. Bu demektir ki, İslam din dersi İslam'ın mezheplerinden birinin öğretimi yapmayacak, aksine bu mezheplerin dayanağı olan İslam dininin temellerini ve bu temeller doğrultusundaki yaşamışın ürünleri olan din kültürünü öğretecekti. Küçük bir grup Din Kültürü Ahlak Bilgisi derslerinin hiç verilmemesini savunmaya devam etmesine rağmen, günümüzdeki tartışmalar bu derslerin verilir verilmeyeceğinden çok nasıl verileceği hakkındadır.

Yeni ihtiyaçlar ve yönelişler

Günümüzde tartışılan başlıca sorun, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi Din öğretimi programlarının mezheplere bağlı olmama amacına rağmen, isteğe bağlı dönemde de, mecburi dönemde de ders kitaplarında muhteva işlenirken, Hanefi yorumlarına dayanmakla yetinmekten kurtulunamamış olmasıdır. Ben bu durumu, Alevi vatandaşlarımızın iddia ettiği gibi, gizli mezhepçilik yapıyor şeklinde yorumlamak istemiyorum. Fakat Türkiye'de yüzyılların birikimi sonunda İslam'ın Hanefi yorumunun İslam'ın kendisi ile özdeşleştirilmiş olmasına bağlıyorum. Öğretim programlarını yapanlar, o programları yorumlayarak ders kitaplarını yazanlar ve onları okutanlar, farkında olarak veya olmayarak Hanefi yorumlarını İslam'ın gerçeği olarak ileri sürebilmektedirler. Şüphesiz durum böyle devam edemez. Hanefilik de Alevilik de, İslam kültürünün diğer unsurları gibi, İslam dininin inançla yaşanmasının ürünleridir ve onların dışlanması, gerçeği bütünü ile aktarmamak olur.

Almanya'da geçen yıl (1997) katılmış olduğum "Din dersinin geleceği - Dinler ve kültürler arası eğitim" konulu bir sempozyumda katılımcı olarak bulunan bir Alevi Türk vatandaşı, Almanya'da bir milyon(!) Alevi bulunduğunu, buna rağmen Alevi din dersi olmadığını ileri sürerek bu durumun da tartışmalara dahil edilmesini istemişti. Konu tartışmalara sebep olurken, ben Din dersinin geleceğinin, mezheplere göre değil, mezhepler üstü, hatta dinler üstü veya dinler-arası olacağını, bu sempozyumda da zaten konunun dinler-arası eğitim olduğunu söylemiştim. Türkiye'de İlahiyat fakültelerinde bizim bu yönde, yani Din derslerinin müfredatında yeni düzenlemelerin nasıl yapılabileceği üzerinde hazırlanmakta olduğu-

muzu anlatmıştım, bu sözler güven vermişti. Aşağıda çalışmalarımızdan bazı örnekler vereceğim.

Devletler laik sistemle yönetilebilirler, hukuk kuralları dinlerden ve mezheplerden bağımsız olabilir. Fakat bu demek değildir ki dinler müminlerin vicdanlarından ve davranışlarından uzaklaşmıştır. Dinler kişisel ve içsel alanda bütün müminlerde yaşamaktadır. Sosyoloji ve Psikoloji, özellikle Din Sosyolojisi ve Din Psikolojisi araştırmaları karşılaştırmalı olarak yapılıp yeterli düzeye ulaştığında toplumlarda bir yumuşaklık ve hoşgörü davranışının gelişeceğine inanıyorum.

Acaba Aleviler kendileri bu açıdan nasıl bir değerlendirme yapıyorlar? Alevi Cem Vakfı'nın düzenlemiş olduğu "Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye'de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılanması Uluslar arası Sempozyumu"ndaki bildirilere göre, 1517'de hilafetin Osmanlı'ya taşınması ve Osmanlı devletinin mezhebinin Sünni olarak resmen tanınması ile, El-Ezher medresesinden yüzlerce Sünni ulema getirilip saraya yerleştirilmiş, Sünni öğretisi Osmanlı toplumuna hakim kılınmaya çalışılmıştır. Bir başka açıklamaya göre de Alevi kökenli Safevi hükümdarları ile Osmanlı hükümdarlarının siyasi iktidar kavgaları nedeni ile, doğudan gelebilecek tehlikelere karşı bir savunma kolaylığı sağlamak üzere toplum sünnileştirilmeye çalışılmıştır.

Cem Vakfı'nın başkanı İzzettin Doğan'a göre, hangi tarihi olayla yaşanmış olursa olsun, olayların tortu bırakmaması mümkün değildir. Karşı kırım olmuştur, Alevilere karşı büyük baskılar yapılmış, Aleviler hep dağ köylerine doğru kaçmak üzere kendi yerlerinden yoksun bırakılmışlardır. Bunun içindir ki, Atatürk Cumhuriyet'i ilan etmeye hazırlandığı zaman en büyük desteği Alevilerden görmüştür. Atatürk ve İnönü dönemindeki uygulama devletin din karşısında tarafsız olmasıdır. Onun içinde Aleviler de Sünniler de rahat etmişlerdir.

Sayın Doğan'ın rahatlık olarak nitelendirdiği dönem Din derslerinin serbest bırakıldığı değil genel eğitimden bütün bütün uzaklaştırıldığı dönemdir. Bu dönem bir rahatlık dönemi değildir. Dini faaliyetler yeraltına inmiş ve devleti, günümüzde de sürdüğü üzere, uzun yıllar uğraştıracak bir muhalefeti beslemiştir. Ayrıca bu rahatlık(!) dönemi Aleviler ile Sünnileri birbirine yaklaştırmamış, sadece ayrılıkların ve düşmanlıkların saklı tutulmasına yaramıştır. Şimdi amaç, dinleri ve mezhepleri birbirine kapalı tutmak değil, birbirine tanıtmak ve aralarında, farklılıkların kabulüne dayalı dostluk davranışı geliştirmektir.

İzzettin Doğan diyor ki, Cem Vakfı olarak istediğimiz, yasalar önünde vatandaşların eşit olduğu kavramı doğrultusunda, Alevi-İslam inancının tanınmasını kolaylaştıracak ve sağlayacak olan yasal düzenlemelerin yapılmasıdır. Türkiye'de bir yeniden yapılanmaya ihtiyaç vardır. Çünkü

bugüne kadar birbirimizi tanımamaktan kaynaklanan bir ilgisizlik ve bilgisizlik sonucu sevgisizlik içine düşmüş bulunuyoruz. Sokrates'in dediği gibi, "kötü insan yoktur, birbirini tanımayan insanlar vardır". Bunlar çok olumlu yaklaşımlardır.

Sempozyumda sunulan bildiriler alanın ciddi sorunlarına dikkati çekmekte başarılı olmuşlardır. Önerilerden bazıları şöyledir: "Son söz olarak kendi kanadımızda yer alan bir savın sahiplerine seslenmek istiyorum. Alevilik salt pozitivist düşüncelerle anlatılamaz ve kavranılamaz. Aleviliği İslam dışı saymak, Aleviliğin çağlara açılan evrimsel yönünü açıklamaz, evrim de devrim de belli bir kökten gelir. Ortodoks Müslümanlık olmadan Heterodoks Alevilik oluşamazdı. Bu gerçeği bilmeden, Alevilik İslam dışıdır, demek gerçekle de bilimsellikle de devrimci ve evrimci ruh ile de bağdaştırılmaz. Bu inkarcılıktır."

Bir uyarı da şöyledir: "Devletin Alevilere yönelirken, "farkımız yok" saptırmasıyla gayrisamimi bir bütünlüğün politikasına değil, "evet farkımız var" itirafına dayalı bir bütünlüğün kurulmasına inanarak işe soyunması gerekmektedir. Devlet ayrıcalıkları kaldırmakla halkın mutlu olabileceği hayalinden kendini kurtarmalıdır. Aleviliğe hayat hakkı tanımayan devlet siyaseti, kendini bu siyasetten kurtarıp bütünün hadimi olmalı, bilinçli ve üstü kapalı sürdürülen sünnileştirme kampanyasının önu kesilmeli, devlet Aleviliği ideolojik ve stratejik bir hesaba göre algılayıp kullananların sahiplendiği sahte Aleviliğe değil, onu İslami bir inanç, bir iman-akıl-yaşam bütünlüğü olarak yaşayanların yorumundaki Aleviliğe göre algılayıp değerlendirmelidir. Görmezlikten gelinen politikalarla, kendi inançlarınınca yaşamaktan mahrum bırakılan Alevilerin, panteizm yolunda yürür ve düşünürken, baskı politikalarıyla, Sünniliğin değil ateizmin yoluna sapacağını hesaplayamayanlar, bu yanlışlarını fidan gibi gençlerimizin kırılması ile gene Alevilere ödetmişlerdir. Bu günahlar artık yinelenmemelidir." (Abidin Özgünay)

Sempozyumun açıklamalarına göre, çoğulculuk demokrat devletin halkına hizmet etme amacı olduğu kadar, aynı zamanda kendini koruma ilkesidir. Vatandaşlar başkalarının sırtından veya başkalarına saldırarak geçinmemelidirler. İnanç özgürlüğü ve inanma hakkının kapsamı yeniden tayin edilmelidir. "Aleviler de özgürdür, inançlarını icra edebilirler" demek yetmiyor. İnançlarını özgürce icra edecekleri imkanlara ve mekamlara da sahip olmaları gerekiyor. Cemevi Alevi inancında caminin alternatifidir, fakat onun yanında yer alan, isterse camiye, isterse cemevine gidebileceği bir ikinci mekandır.

Bugün Türklerin Sünnilik ile Aleviliğin farkını bilmedikleri doğrudur. "Alevi vatandaşlarımız olduğunu bir Gaziosmanpaşa olayında öğrendik. Çocuklarımıza maalesef geniş kapsamlı bir din eğitimi veremedik" diyenler vardır. Alevilik nedir, hiç kimse bilmediği gibi, Hanefi

mezhebini ve diğer Sünni mezhepleri, mesela Şafiiilik, Malikilik ve Hanbelilik'in ne olduğunu da uzmanlarının dışında kimse bilmez. Alevi vatandaşlarımızın şikayetlerine çözüm bulmalıyız, fakat onları yeniden kendi içlerine kapatarak değil, Alevi-Sünni bütünleşmesini, hatta Kültürler arası dediğimiz, yaşanan diğer mezhepler ve dinlerin cemaatleri ile de, farklılıkları saklı tutacak bir bütünleşmeyi sağlayacak bir yol bularak.

İki Almanya'nın birleşmesinden sonra yapılan çalışmalarda, Batı Almanya'nın ağırlığını hisseden bir Doğu Alman'ın söylediği ve Konrad Adam'ın naklettiği söz, şöyledir: Sizin tarafta hiç bir şeyin değişmemesi için bizim tarafta her şeyin değişmesi gerekiyor. Bu söz kusurların sadece bizde olmadığını göstermesi bakımından bizi teselli edicidir. Fakat böyledir diye onları aşmak için çaba harcamamak affedilemez.

Türk kültürünü ve İslam'ı bir kenara bıraktığımızda, ortada alevilik de kalmaz Sünnilik de. Evrensel olan İslam'dır, örf, adet ve gelenekler din değildir. Batıl inanç ister Alevi'ye ister Sünni'ye ait olsun, batıl inançtır. Dini bilmeyen dindar insanın aşırılıklarına hep birlikte çare armalıyız.

Dedebaba Bedri Noyan: "İyi insanların beктаşı olmaları bile gerekmez. Bizim işimiz, insanın özünde zaten mevcut bulunan kamil insanın iyiliğini ortaya çıkarmak, çiğleri pişirmek, hamları olgunlaştırmaktır" diye yazmıştır (Kur'an-ı Kerim çev.). Bir kısım insanların iyi olması yetmez. İnsanlık bir bütündür, hepbirlikte iyileşmek zorundayız. Bunun için bütün insanların çalışmalarını birleştirmeleri, işbirliği yapmaları gereklidir.

Müslümanlar daha güçlü bir uygarlık yaratmak için kullanmaları gereken enerjilerini birbiriyle uğraşarak, bir zamanların mezhep taassubu yüzünden yoketmişlerdir. Tarihi yeniden okuduğumuz zaman görüş ayrılıklarının geleceğe taşınmasının pek de anlamlı olmadığını farkedebiliriz. Vahyi ve akli ön plana alan, mezhepleri ve grupları kuşatan bir yaklaşım ile İslam'ı anlamaya ve anlatmaya çalışmak ülkümüz olmalıdır. Alevilik sevgi, barış ve kardeşliğin simgesidir, fakat hangi din ve mezhep böyle değildir?

Aleviler örgün eğitim istiyor mu?

Aleviler şimdiye kadar örgün eğitim istememiş, kendi dedebabalarına uymuşlardır, şimdi artık onlar da örgün eğitimde yer almak istiyorlar. Çünkü göçerler yerleştikçe dedebabalarla bağları kopmuş, çocuklarının ve gençlerinin kültürlerine yabancılaşmasını istemiyorlar. Sünnilerin Alevilerden, Alevilerin Sünnilerden öğreneceği şeyler yok mudur, şüphesiz vardır. Bütün mezheplerin ve dinlerin birbirlerinden öğrenecekleri şeyler

vardır. Aleviler Türkçe bir ibadet ve edebiyat dili geliştirmişlerdir, Din öğretiminde bu gelişmiş Türkçe birikimden niçin yararlanmayalım! Bunun için bir zihinsel ve duygusal hazırlık dönemi geçirmemiz gerekiyor, diye düşünüyorum. Biraz bununu anlatmak istiyorum.

1996 yılında Ardıç yayınlarından “Alevilik-Bektaşilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” ders kitabı yayınlandı. Bu kitabın liselerdeki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde alternatif ders kitabı olarak okutulması için Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesi Başkanlığı’na müracaat edildi. Kitabın incelenmesi uzun sürdü ve sonunda kitap çok ağır bir üslupla kaleme alınmış bir raporla reddedildi. Ben bu raporu okumuş ve şaşırılmışım. Bir kitap reddedilebilir, fakat reddedilirken de bilimsel ifadelerle yetinilmeli, hakaret edilmemeli, diye düşünmüştüm. Sonra kitabı okudum. Bu defa yine şaşırıldım. Çünkü kitabın Ardıç Yayınları imzası ile yazılmış olan Önsöz kısmında, bir ders kitabında bulunmaması gereken ifadeler yer alıyordu. Mesela şöyle yazılıyordu:

“Son yıllarda bir Alevi uyanışı yaşanıyor. Bir araya gelinip örgütleniyor, dergahlar açılıp törenler düzenleniyor. Bu törenler bir öncekinden daha kalabalık, daha coşkulu katılımlarla yürütülüyor. Aleviliği anlatan kitap sayısı her yıl biraz daha artıyor. Bu uyanışa karşı resmi çevrelerin tepkisi “onlar bizim kardeşlerimiz; Ali’yi sevmek Alevilik ise biz de Aleviyiz; tümümüz müslümanız v.b. şeklinde olmaktadır. Aslında bu yaklaşımların altında iyi niyet ve birleştiricilik bulunmamaktadır. Aksine söz konusu çevreler Alevi-Bektaşî kültür ve inancını görmezden gelmekte ve onu yok etme politikasına devam etmektedir. Oysa ki gerçek hoşgörü, farklılıkları olduğu gibi kabullenerek onlara saygı duyabilmektir. Aynılaştırmaya çalışmak, baskıcı, anti demokratik ve asimilasyoncu bir düşüncenin ürünüdür. Bu kitap, Alevilik Ali’yi sevmekse biz de Aleviyiz, diyenlere, yaşayan Aleviliği tanıtmak amacı ile kaleme alınmıştır.”

Biraz ilerde daha da ileri sözler sarfedilmekteydi. Mesela şöyle sözler: “Bu kitap devleti Alevi-Bektaşî inancını ve farklılıklarını kabullenmeye zorlamayı hedeflemektedir. Başka bir deyişle suçluyu suçüstü yakalamaya çalışmaktadır.” Bu ifadeler dostça değildir. Acaba dostça yazılamaz mıydı, birileri ders kitabı özelliklerini tanıtmakta onlara yardım edemez miydi, diye düşündüm. Keşke bu kısımlar kitabın içinde değil, dışında tutularak ayrıca sunulsaydı.

Kitabın, bilim adamları, aydınlar, dergahlar, tekkeler, derneklerin dede ve babalarının katkılarıyla hazırlandığı da bildiriliyordu. Ben dede ve babaların insan sevgisi ve hoşgörü ile hareket ettiklerini düşünürdüm ve doğrusu Alevi kültürünün günümüzün dini havasındaki katılığa insanlık açısından yeni bir soluk getireceğini umardım.

Kitabın "Neden?" bölümünde, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine karşı tavır alınmakta, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin insanların istedikleri dini seçmek, seçmemek, öğrenmek ya da öğrenmemek gibi özgürlükleri bulunduğu ileri sürülmektedir. Fakat bu sözleşmelerde, insanların bu çok önemli konuda cahil kalma özgürlüğünün bulunmadığından söz edilmektedir. Belli bir dinin veya bir dinin belli bir mezhebinin zorla öğretilmeyeceği gerçeğinin karşısına din kültüründen habersiz yetişme, bir başka deyişle cahil kalma özgürlüğü konulamaz. Cahil kalma özgürlük olarak kabul edilemez.

Alternatif Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabının hazırlanmasına neden gösterilirken, onun diğer inancı incitecek ifade biçimlerinden ve kelimelerden kaçınması gerekirdi, diye düşünüyorum. Alternatif Din Kültürü ders kitabının derslere getireceği katkı ile, İslam kültürünün olumlu yönde zenginleşeceği ümidini vermenin amaç edinilmiş olduğu güveni verilmeliydi. Oysa tam tersi yapılmış ve karşı inancı ürkütücü ifadeler kullanılmıştır. Mesela şöyle yazılmıştır:

"Esasen Alevilik açık ibadeti ve ibadetteki her türlü gösteriyi İslam'a aykırı saymaktadır. İşte o yüzden yüzlerce yıldır ibadetini gizli yapmış, bireylerine aleni dinsel eğitim vermekten kaçınmıştır. O nedenle okullarımızda zorunlu din eğitimi yapılması, hele herkesin içinde namaz kılınması, onun inançları ile çelişmektedir."

Bu ifadeler, cemaatle kılınan namazın ferdi olarak kılınan namazdan kat kat üstün olduğu inancına sahip Sünni çoğunluğu endişelendirip incitmeden açıklanamaz mıydı acaba? İncinmenin acısını bilen taraf, karşı tarafı incitmekten kaçınabilirdi. Ayrıca Din dersinin gereğine inanmadan Din dersi yapılabilir mi?

Alman okullarında okutulan Ahlak dersi, mezhebe bağlı Din dersinin alternatifi olabilir. Çünkü onun programında da mezheplere bağlı olmayan nötr müfredatı ile din bilgisi vardır. Ayrıca bu derste diğer dinlerin hayat görüşleri ve felsefecilerin hayatı yorumlama konusunda neleri ileri sürmüş oldukları da öğretilmektedir. Mezheplere bağlı din dersi almayan öğrenciler Ahlak dersini almak zorundadırlar. Ahlak dersi böyle ağırlıklı bir derstir ve programını geliştirmek zordur. Türkiye'de henüz böyle bir program geliştirilebilmiş değildir. Bir dönem denenmiş olan Ahlak dersi böyle bir müfredata sahip olamamıştır. Fakat bugün okutulmakta olan Din Kültürü Ahlak Bilgisi dersinin müfredatı, bazı konulardaki teferruat hariç tutulursa mecburi Ahlak dersinin müfredatına son derecede yakındır. Onun içinde hem tarih içindeki hem günümüzdeki diğer dinler, hem dinlere bağlı olarak gelişmiş kültür ürünleri sanatlar yer almaktadır. Alevi cemaatinin de katılacağı bir ortak komisyonda mevcut ders kitapları farklı yorumlar açısından zenginleştirilebilir.

Din kültürü Ahlak bilgisi dersinin bugünkü içeriğinin kabul edilecek bir içerik olmadığını söyleyenler vardır. Bu eleştiriler somut ise, yani hangi konular veya yöntemler açısından bu iddiada bulunulduğu açıklanabiliyorsa, program geliştirme çalışmalarına yardımcı olunacağı kuşkusuzdur. Fakat bu iddiaları ileri sürenler arasında ders kitaplarından birini dahi incelememiş olanların bulunması dostça davranıştan uzaklaşıldığını düşündürmektedir. Eleştiriler arasında, dersin objektif bilgiler vermesi gerekirken, İslam'ın bir mezhebinin esaslarını öğrettiği, dahası diğer inançlara ve mezheplere önyargı ile yaklaşıldığı da vardır. Fakat bu mahzurlar hangi ülkenin Din dersi kitaplarında tümüyle yok edebilmiştir ki! Bu mahzurları bertaraf etmenin gereğine inanmak ve bunu başarmak için çalışmak önemlidir, zaman içinde hedefe yaklaşılabilir. Bu amaçla ülkeler arası çalışmalar da yapılabilir.

Alevi Din Kültürü Ahlak Bilgisi ders kitabında üzerinde önemle durulan konu Ehlîbeyt konusudur ve bir kısım ifadeler şöyledir: “Şia kendisindeki farklılığın ve üstünlüğün Peygamber ile onun Ehlîbeyt'ine bağlılıktan kaynaklandığı inancında ve iddiasındadır. Şia'yı dolayısıyla Aleviliği bu güne değin yaşatan bu inançtır. Eleştirdiğimiz Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının yazarları ve Talim Terbiye Kurulu, Veda Hutbesi'ni yanlış aktararak, Alevi çocuğuna 'Bildiklerin yanlıştır' demek istemekte ya da hicretin birinci yüzyıldaki tartışmayı günümüze taşımakta, onunla da yetinmeyip Emevi Soyu yanında yer almaktadır.” Bu ifadeler de dostça değildir. Talim ve Terbiye Kurulu'na sunu yapılırken ona hakaret edilmesini pek akılcı bulmuyorum.

Ders kitapları farklı kabullerin hepsini vermemişse ve Talim ve Terbiye Kurulu verilmesini sağlamak için çalışmamışsa, onu uyarlamak lazımdır. Fakat bir yanlış dile getirirken, eleştirdiği yanlışla bizzat düşmek de yanlıştır. Ehlîbeyt tarif edilirken “Şüphesiz Hz. Ali ve Hz. Fatma ile onlardan doğan insanlardır” denilmektedir. Oysa “onlardan doğan erkek insanlardır” demeleri gerekirdi. Çünkü onlardan doğan kız insanlar maalesef Ehlîbeyt sayılmamaktadır. Bu da benim için bir başka hayal kırıklığıdır. Alevilerin eski Türk inancını yaşatanlar olarak kadın erkek ayırımı yapmayacaklarını ve bu açıdan da Şii'lerden ayrılacaklarını, hatta Sünniler'e de bir soluk aldıracaklarını umardım. Kitaptan bir başka paragraf şöyledir:

“Bir Aleviye Hz. Ayşe Anamız dedirtmek, bunu demediği sürece sınıf geçirmemek, hangi hukuk kuralına, hangi insafa sığacaktır? Bu vahşi uygulama zora dayalı asimilasyon değil de nedir?” Bir Aleviye, inancına aykırı bir sözü söyletmek elbette yanlıştır, hele bunu söylemediği sürece sınıf geçirtmemek gibi bir tutum cezai müeyyideyi gerektirir”. Bu ve bunun gibi yanlış tutum ve davranışlar bireyseldir ve bunların mutlaka izlenmesi ve düzeltilmesi gerekir. Fakat Alevilerin de Sünnilerin bu konudaki kabullerine saygılı davranmayı başarmaları gerekecektir.

Belli konulardaki farklı yorumlar ve söylem biçimleri yanyana verilebilir, fakat şüphesiz onlardan birine hakaret etmeksizin.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarına ilgiyi ve eleştirileri olumlu buluyorum ve takdir ediyorum. Keşke bütün diğer ders kitapları da böyle eleştirilse ve düzeltmeler yapılsa, diyorum. Aslında Alevi yazarlar bazı yerlerde amaçlarını son derecede saygıdeğer bir şekilde şöyle ifade etmişlerdir.

“Amacımız bilimsel kurallara aykırı olmayan, hiçbir kişinin ve toplumun inancını ya da inançsızlığını küçültmeyen, tarihi çarpıtmayan, birarada ve kardeşçe yaşanabileceğini altını çize çize anımsatan bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitabı yazmaktır.”

Yazarların bu amacın peşinde olmalarını ve hiç vazgeçmemelerini diliyorum, çok geç kalmış olsalar da, ki hiç bir zaman geç değildir, şimdi tam vaktidir, ancak iyi şeyleri yapmaya girişirken yöntemlerimizin dostça olmasına özen göstermeliyiz, diyorum.

Mezhepler arası Din öğretimi için düşüncelerim

Din öğretimi sadece bugünlerde değil, içinde yaşadığımız çağda genel olarak bir buhran geçirmektedir. Günümüzde din dersi öğretmeni, diğer branş derslerinin öğretmenleri ile paylaştığı sorunlara ek olarak, iki özel sorunla daha karşı karşıyadır.

Bunlardan birincisi, toplumların giderek daha fazla laik ve çoğulcu oluşu ve din öğretmenin mesleğini bu şartlarda yerine getirme zorunluluğudur. Gerçekten de dini inançlar konusunda tam yetki ile konuşmak ve halkın bu inançlara bağlılığını sağlamak artık güçleşmiştir. Ayrıca bütün milletler için söz konusu olan iç ve dış göçler, getirdikleri kültür karşılaşması ve inanç farklılığı ile yeni şartları ve yeni ihtiyaçları ortaya çıkarmaktadır. Çocuklar ve gençler kültür ve inanç farklılığı ile ilk olarak okulda karşılaşmaktadırlar. Buna rağmen okullar hala geleneksel olarak bir tek dinin veya onun bir tek mezhebinin inanç ve ibadet şekillerini öğretmeye devam etmektedirler.

İkincisi, hazır bulunuşluk durumu bakımından öğrenciler eskiden olduğundan çok farklıdır. Öğrenciler eskiden din alanında az çok tecrübeli olarak okula gelirlerdi. Bu gün bu azalan bir durumdur. Bazı öğrenciler din ile ilgili hiç bir tecrübeleri olmasızın okula gelmektedirler. Öğretmenler öğrencilerin duygularına ve tasavvurlarına onların kendi hayatlarından temeller bulmadıkça, ders öğrencilere can sıkıcı gelebilmektedir.

Din öğretiminin yöntemleri de eskimiştir. Yeni arayışlar ve yönelişler henüz yerleşmiş değildir. Mevcut durumda dini öğretmekte üç yoldan söz edebiliriz:

1. Teolojik yol veya geleneksel yöntem. Bu yolla öğretim kesin ve belli kabullere dayandığı için, onun laik ve çoğulcu toplumda uygulanması giderek güçleşmektedir. Türkiye din öğretimi açısından tecrübeli bir ülkedir. Din öğretiminin okullarda hiç okutulmadığı dönemi de, alternatifi olmaksızın isteğe bağlı olarak kısmen okutulduğu dönemi de yaşamıştır ve mecburi olarak okutulduğu dönemi de yaşamaktadır. Fakat bunların hepsinde Türkiye'nin eğitim politikası mezhepler üstü olmuştur ve derste diğer dinler de öğretilmiştir. Mezhep ayrılıkları ailedeki öğretime bırakılmıştır. Mezhepler üstü Din dersindeki başarımız tartışılabilir ama politikamız budur. Bu tecrübe birikimi ile eksiklerimizi tamamlayabiliriz, metodumuzu ve muhtevamızı geliştirebiliriz.

2. Deneysel yol. Deneysel yol dinin hakikatini soru yapmaksızın, onu değişik tezahürleri ile bilimsel olarak incelemektir. Üniversitelerde ve yüksek okullarda bu yol izlenmektedir. Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Felsefesi gibi. Ancak bu yöntemde de gençlerin, içinde yaşadıkları toplumun kültür mirasını devralmış olmaları açısından, dini tanımları ve anlamaları gereği vardır, yani deneysel yol da teolojik yol veya geleneksel yöntemle birlikte çalışmak durumundadır.

3. Fenomenolojik yol. Bu yeni bir yaklaşımdır. Fenomenolojik yol, dinin özünü, onun evrensel esaslarından ve varlığı yorumlamasından hareket ederek ele almaktır. Fenomenolojik yol, dinlere ve mezheplere varsayimsız ve önyargısız yaklaşma şeklidir. Öğrenci kendi inancını veya mezhep farklılığını saklı tutmakla birlikte, başkasının inanç ve anlayışına sempati ile yaklaşımaya çalışır.

Günümüzde büyük şehirlerde ve farklı kültürlerin biraraya geldiği yerleşim merkezlerinde fenomenolojik yolun kullanılması önem taşımaktadır. Gençlerin kendi inançlarını saklı tutarak başkalarının inançlarına yaklaşımları zor bir iştir, fakat başarılabilir. Eğer öğrencilerin ön yargılarının üstesinden gelinebilirse, onlar kendi dinlerine ve mezheplerine olduğu gibi diğerlerinin dinlerine ve mezheplerine, hatta herhangi bir dine bağlı olamayanların kültürlerine de yaklaşabileceklerdir. Bu başarılabilirse, çocuklar ve gençler diğerlerinin kabullerini anlamakla kalmayacak, kendi durumları hakkında kişisel kararlar da verebileceklerdir. Allah'a giden yollar olan mezheplerin ve hatta dinlerin müminleri aralarında işbirliği yapmak üzere birlikte eğitim görebilirler, görmelidirler, diye düşünüyorum.

Hayatın dini olmayan yorumlarının da bulunduğu bir gerçektir. Bunların müfredat programında yeri olmayacaktır, denilemez. Bunlar din öğretmeni tarafından öğretilemez de denilemez. Ancak bunlar öğretilirken, bilginin iki türü ve dini olan bilgi ile dini olmayan bilginin, dogma ile teorinin kaynağı arasındaki açık fark belirtilmek durumundadır.

Fenomenolojik yaklaşımda üç husus önemlidir. Bunlardan birincisi öğretmenin dini tecrübe ile ilgilenen bir kişilik sahibi olmasıdır. Öğretmen küçük bir çocuğa bile dini bir anlayış vermeye çalışacak, ona fenomenoloji yaptıracaktır. İkincisi öğretim materyalinin geliştirilmiş olmasıdır. Farklı din ve mezhepten öğrencilerin birarada öğrenim gördüğü çok kültürlü okullar için materyal daha da önemlidir. Ayrıca değişik yaşlardaki çocuklar için öğretim materyalinin test edilip ayrı ayrı geliştirilmesi gereği vardır. Üçüncüsü din öğretmenlerine bu yeni yöntem için gerekli formasyonun kazandırılmasıdır. Öğretmenlerin pek azı teolojik yöntemin dışında bir yöntemden haberdirlidir.

1976-77 öğretim yılında, Din derslerinin isteğe bağlı olarak uygulandığı dönemde yaptığım "Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri" araştırmamda, mezhep ayrılığının din dersini seçme oranını farklı şekilde etkilediğini tesbit etmiştim. Bizzat uğradığım liselerden birinde din dersi öğretmeni şöyle söylemişti: "Okulumuzda Din dersini seçme oranı yüksektir. Çünkü bu semtte Alevi aileler çoğunluktadır; Alevi aileler çok dindar oluyorlar ve çocuklarının muhakkak Din dersini okumasını istiyorlar." Bir başka lisede ise din dersi öğretmeni şöyle açıklama yapmıştı: "Okulumuzda din dersini seçme oranı düşüktür; çünkü bu semtte Alevi aileler çoğunluktadır ve onlar çocuklarını Din dersine göndermemektedirler." Demek ki mezhep ayrılığı din dersine ilgiyi tek başına belirleyen bir faktör değildi, onu belirleyen başka sebepler vardı. O sıralarda mezhep farklılıklarının ideolojik amaçla kullanılmak istendiği bir gerçektir. Özellikle Alevilik üzerinde çok yönlü olarak incelemeler yapılmalıydı.

Mezheplere göre ayrı okulların, derslerin ve kiliselerin olduğu ülkelerde mezhepler arasındaki ayrılıklar giderek büyümüş, mezhepler adeta ayrı dinler manzarası almıştır. Son zamanlarda bütün ülkelerde değişen şartlar ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar yeni yönelişleri getirmiş bulunmaktadır. Teoloji ve pedagoji alanındaki araştırmalar mevcut uygulamayı yetersiz bulmaktadır. Mezhepleri birleştirici değil, fakat "Çoklukta birlik" şeklinde, birbirine yaklaşıtııcı modeller geliştirme faaliyetleri dünya çapında sürmektedir.

Türkiye'nin eğitim politikası gereği ve İslam dininin bütüncü görüşü açısından din öğretimi okullarda mezheplere göre değil, nötr, yani mezhepler-üstü olarak yapılmaktadır ve kanaatimce böyle yapılmaya devam edilmelidir. İslam dini Allah'a ve ahiret gününe inanmada bütün müminleri birleştirmeyi amaç edinmiş bir dindir ve bu özelliği ile evrenseldir. Müslümanların mezhep ayrılığını din birliğinden üstün tutmaları İslam'ın ruhuna aykırıdır.

1982 Anayasası ile din öğretimi politikasında değişiklik olup da okullarda din derslerinin mecburiyeti kabul edilince, öğretmenlere yeni duruma uyacak formasyon kazandırılması için hızlı bir hizmet-içi eğitim

düzenlenmişti. Din derslerinin mezhepler üstü olarak mecburi olmasını savunanlardan biri de bendim ve bunun gerekçesini, yukarıda geçtiği şekilde, din derslerinin isteğe bağlılığından doğan sorunları inceleyen doçentlik tezimde ayrıntılı olarak işlemiştim. Hizmet-içi eğitim programlarında da görev almıştım. Öğretmenlerden bazıları, isteğe bağlılık döneminde yaşadıkları olumsuz tecrübelerin acısını (!), dersi mecburi dönemde okuturken çıkaracağı benziyor, bunu ima eden konuşmalar yapıyorlardı. Mecburiyetin ülke çapında huzursuzluklar çıkaracağı iddiasında olanlar da vardı.

Diğer inançtan olanları veya inanca tepki duyanları kendi dinine sokma çalışması vicdan özgürlüğüne aykırıdır ve artık nefretle karşılaşılır olmuştur. Modern çağın, pek çok farklı kültür ve zihniyetteki topluluğun birarada yaşadığı çoğulcu toplumunda, din öğretimi farklı inançtan müminlerin düşünce dünyasına girerek onları mümkün olduğunca tanımak ve birbirine tanıtarak düşüncelerini hissettirmeye çalışmak durumundadır.

Türkiye’de mecburi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin 1982 yılından beri süren uygulaması sırasında, son sınıf öğrencilerimizin öğretmenlik stajları dolayısıyla pek çok okulla ilişkimiz oldu, oralarda kısmi araştırmalar yaptık. Öğretmenler, dua ve sure ezberletmekle, abdeste ve namaza ağırlık vermekten, kıyafet, içki ve faiz konusunda ülke çapında uygulama olmadığı için Din dersinde öğreteceklerinin bir işe yaramayacağını iddia etmeye kadar çeşitli anlayışlar sergiliyorlardı. Öğrenciler ise çocukluğa has yüksek metafizik sorulardan ilk gençliğin nizam-ı alemci sorularına kadar, her türlü düşünce ve davranışla ilgili konuları Din dersi öğretmenleri ile konuşabilmek istiyorlardı. Onlar yavaş yavaş da olsa farklı mezheplerden ve dinlerden arkadaşlarının farkında oluyorlar ve onların bu konulardaki inanç ve düşüncelerinin ne olduğunu öğrenmek istiyorlardı.

Mezunlarımızdan bazı öğretmenler, kendilerini derslerde açığa vurmayan Alevi, Yahudi ve Hristiyan öğrencileri ile yaptıkları özel konuşmalarından bazı sorular getiriyorlardı. Kısmi de olsa artık okullarımız çok kültürlü olmuştu, fakat biz öğretim programlarımızı, öğretim muhtevamızı ve öğretmenlerimizi bu yeni duruma göre ayarlamak için Türkiye çapında elle tutulur bir çaba göstermiyorduk.

Öğrenci aileleri, özellikle büyük şehirlerde Din dersine ilgisizdirler, fakat yine de çocuklarının Din kültürü almasını isterler. Bu durumda din, çocuklar tarafından öğrenilmesi gereken, çocukluğa mahsus, eski moda ve sıkıcı bir şeymiş gibi algılanır. Fakat birbirinin mezhebi ve dini ile kıyaslanınca, çocukların ilgisi çekilir ve çocuklar kendi dinlerinin bu konuda ne dediğini öğrenmek isterler, gayret gösterirler, araştırmaya girişirler.

Ülkemizde Din Kültürü Ahlak Bilgisi dersini okutacak öğretmenleri yetiştirme üzerinde önemle durulmaktadır. Çok yeni bir teşebbüs, sekiz yıllık temel eğitim uygulamasına paralel olarak, İlahiyat fakültelerinden bazılarında "Temel Eğitim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Yetiştirme Bölümü"nin kurulmuş olmasıdır. Bölümler 1998-99 öğretim yılından itibaren, bünyesinde hem İlahiyat hem Eğitim fakültesi bulunan 11 üniversitede başlamış durumdadır. Yapılması gereken çok iş vardır ve bunlar için bilimsel araştırmalar ve işbirliği de gereklidir.

Mezheplere bağlı olmayan din dersinden Dinler arası öğretime

Mezheplere bağlı olmayan din dersinin yetmişli yıllarda, çoğulculuğun yoğun olarak yaşandığı bir kısım İngiliz okullarında tartışıldığını ve alınan sonucu yanlış anlaşılma ve ümit kırıklığı olduğunu, fakat gerek devlet gerek kilise okullarında, giderek artan miktarda göçmen işçi çocuğunun bulunması ile, büyük yerleşme merkezlerinde, mesela Londra'da, Birmingham'da ve Bradford'da bu anlayışın kuvvetlenmeye ve savunulmaya başlandığını biliyoruz.

Mezheplere bağlı olmayan fenomenolojik Din dersi veya Dinler arası öğretim, ne farklı bir mezhep mensubunun mezhebini değiştirmeyi ne de diğer bir dinin müminine kendi inancını kabul ettirmeyi gerektirir. Ders herkesin kendi inancını uyarma amacına yönelik çoğulcu bir öğretim yoludur ve öğrencilerin kendileri derse bazı katkılarda bulunabilmektedirler.

İmkanları geniş olan çoğulcu öğretim denemelerinde, küçük sınıflarda konular dini olmaktan çok kültürel veya ne sadece kültürel ne de sadece dindir. Farklı kültürlerin adetleri, mesela evlenme törenleri işlenirken, çocuklar evlerinden resimler veya kıyafetler getirirler, bir düğünün kendi adetlerince nasıl yapıldığını anlatırlar. Başlangıçta bunlara pek çok gülünür. Çünkü başkalarının adetleri ne kadar da komiktir. Daha sonraki örnekler geldikçe, bütün bunlardan şu sonuç çıkarılır ki, farklılıklara rağmen yine de benzer duygular duyulmaktadır. Bunlar hayatın derinliklerinden gelen, dinin de dayanağı olan duygulardır. Çocuklar bunu çok iyi anlayabilirler.

Benzer şekilde, dini günler, kandiller ve bayramlar, aile yaşayışı, doğum günleri, hediyeleşmeler, ziyaretleşmeler, misafirserverlik v.b. de işlenebilir. Bütün bu adetler dinlerin tam anlaşılmamış yanları ile ilgilidir. Zaten asıl amaç dinin ne olduğunun ortaya konulmasıdır. Çocuklara kendi dini günleri ve ibadetleri ile ilgili bilgi edinme ödevi verilebilir. Mesela onlar Sünni yaşayışı ile Alevi yaşayışın farklılığı, onlardan herbirinin namaz, oruç, hac ve kurban hakkındaki farklı anlayış ve uygulamalarını araştırabilirler.

Öğretmenler öğrencilerle birlikte her yıl için dini günler ve bayramlar takvimi yapabilirler ve o takvimin üzerinde tarafların önemli dini günlerinin hepsi belirtilebilir. Çocuklar benzerlikleri ve ayrılıkları tartışabilirler. Böyle dersler için okullar ailelerle ilişkiler kurabilirler. Bazen aileler de derslere katılabilirler ve dini günün önemini anlatabilir, gelenekleri açıklayabilirler. Böyle uygulamalar çocukların kendilerine güvenlerini arttıracaktır.

İngiltere'de çok farklı dinlerden ailelerin çocuklarının bulunduğu okullardaki bu tür uygulamalara müslüman ailelerin ve cemaatlerin nasıl baktıklarını öğrenmek üzere Londra'daki bir İslam merkezini ziyaret etmiştim. Acaba müslümanların çok kültürlü okullardaki din dersine karşı tutumları nasıldı? Soru basit gibi görünmektedir, fakat cevap basit değil, karmaşıktır. Çünkü Müslümanlar kendi içlerinde birlik değildirler, aralarında görüş ayrılıkları vardır. Ayrıca Pakistan müslümanları ile Bengladeş ve Arap müslümanları ve onların içindeki aileler arasında da farklılıklar vardır. Durum öğretmenlerin tutumları ve okulun genel havası ile de ilgilidir.

Ziyaret ettiğim Müslümanlar Birliği Merkezi'nde Bengladeş'li bir başkan bulunuyordu. Konu ile ilgilendiklerini, ancak küçük sınıflarda bunun belirsizliklere yol açabildiğini, çocukların kendi dini ile diğerlerinin dini arasındaki ayrıntıları birbirine karıştırabildiklerini söylemişti. Kişisel izlenimlerini anlatanlar, müslümanların mezhepler üstü derslerden oldukça memnun olduklarını söylemekteydiler. Bu yöntemle ders vermek üzere yetişmiş öğretmenler, kendilerinin mensup olmadığı dinleri son derece başarılı bir şekilde anlatabilmekteydiler. Ailelerin beğenisini kazanmış pek çok öğretmen vardı ve bu öğretmenler ailelerden ve cemaat temsilcilerinden destek görmekteydiler. Henüz İngiltere'de yaşanan ortak bir İngiltere müslümanları geleneğinin oluşmadığını, bunun olabileceğini söylüyorlardı.

Çocukların okulun dağılmasından sonra Kur'an Kursuna gittiği ailelerden ve müslüman cemaatinden sözcüler İslam din dersinin de normal devlet ve kilise okullarında yapılması için teşebbüse geçmişler. Başlangıç için onlar, tahsilli müslümanların okula gelmelerini ve okulun başlama saati öncesinde veya paydos saatini müteakip ders vermesini istemişler. Fakat çocukların çoğunluğu okula diğer çocuklardan erken gelmeyi veya geç paydos etmeyi istememişler. Müslüman öğretmenler ve veliler de bu çözümü olumlu bulmamışlar. Onlar Müslüman çocukların Hıristiyan çocuklarla aynı saatte Din dersi görmesini uygun buluyorlar. Bu teşebbüslerde mezheplere veya ülkelere göre farklılaşma gibi iddialara rastlamadım.

Müslüman işçilerin, özellikle Türkler'in Hıristiyan Avrupa ülkelerinde yoğun biçimde yerleşmeleri ve ailelerini de yanlarına almaları sonucu,

bu ülkelerin okullarında bir yabancılar eğitimi problemi ortaya çıkmıştır. Eğitim fakültelerinde ve Program Geliştirme enstitülerinde konu artan bir önemle ele alınmaktadır. Kültür karşılaşması içinde din farklılığı en önemli, en ince noktadır. Ülkeler kendi görgü ve bilgilerine, yasalarına göre soruna farklı çözümler getirmişlerdir.

Pedagoglar, teologlar, sosyal bilimciler, okul yöneticileri ve politikacılar birlikte şu soruyu sormakla işe başlamışlardır: Acaba sadece karşılıklı içe kapanma ve yeni düşmanlıklar geliştirme tehlikesine giden yol mu vardır, yoksa birbirini tanımak, anlaşmak, birbirine saygı göstermek, karşılıklı olarak geleneklerini geliştirmek ve korumak için ortaklaşa izlenecek başka bir yol da var mıdır?

Almanya'da Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde Müslüman-Türk çocukları için, şimdi aynı zamanda bütün Müslüman çocukları için, İslam din dersi program geliştirme çalışmaları yapılmaktadır. Bu ülkede henüz İslam yasal olarak kabul edilmiş değildir ve İslam din dersi okullarda ancak anadilde tamamlayıcı dersler içinde ve program dışı olarak yapılmaktadır. Yine de 1978 yılında başlamış olan çalışmalar epeyce yol almıştır. Bu dersler için, taraflar arasında yoğun işbirliği yapılmış, ders kitapları yazılmış, öğretmenler pedagojik formasyon kurslarından geçirilmişlerdir. Türk aileler İslam din dersinin de, Hıristiyan öğrencilerle aynı saatte, program içinde yapılması için müracaatlarını sürdürmektedirler. Alevi cemaatler, kendileri için hiç bir çalışmanın yapılmamış olmasından şikayetçidirler. Oysa onların temsilcileri de her aşamada hazır bulunmaktadırlar.

Din pedagogları ise Üniversitelerle işbirliği içinde yaptıkları çalışmalarda dinler arası eğitimin desteklenmesini önermektedirler. Onlara göre geleneksel yöntem, mezheplere ve dinlere göre ayrı öğretim, hem pedagojik hem toplumsal sebeplerden dolayı reddedilmelidir. İslam dininin, mezheplere bağlı olarak, okulun öğretim planına eklenti şeklinde öğretimi de reddedilmelidir. Mezheplere bağlı olmayan, dinler arası, fenomenolojik din öğretimini uygulamaya geçirmek için gayret etmek dinlerin ve toplumların gelişmesi açısından en ümit verici olanıdır. Bu derslerde verilecek anlayışın ve kazandırılacak karşılıklı toleransın değeri öyle büyüktür ki, onun mahzurları göze alınmaya değerdir, diyorlar.

Sonuç

Değişik din ve kültürlerden insanların birarada yaşamaları kolay olmadığı gibi, onların çocuklarına çok kültürlü eğitim verecek okulların kurulması ve öğretmenlerin yetiştirilmesi de kolay değildir. Çünkü henüz alt yapı çalışmaları eksiktir. Fakat aileler sürekli ayrı ve kapalı kalmanın çözüm olmadığını hissetmektedirler. Yine de başlangıç için yapılacak bazı şeyler vardır.

Öğretmenler herşeyin dogmatik olarak verilmesi, hiçbir şeyin eksik bırakılmaması yerine, öğrencilerin herşeyi anlamaları için onlara yardımlarda bulunmak yolunu seçebilirler. Eğer öğrenilenler öğrencilerin düşüncelerini inceltmede birazcık başarılı olabilirse, ondan sonra onlar dini eğitimlerini kendi çabaları ile hayatları boyunca geliştirmeyi ve bir dine veya mezhebe sahip olmanın ne demek olduğunu anlamayı başaracaklardır.

Önemli olan insanların sadece mevcut problemlerinin çözülmesine yardım etmek değildir, önemli olan insanların kendi içlerinde gelişmeye başlamaları ve karşılıklarına çıkacak problemleri çözecek yeteneği kazanmalarındır. Dikkat edilmesi gereken, öğrencilerden doğrudan doğruya veya yapay olarak gelecek sorunlar değil, fakat toplumun ve dinin gerçeklerinden ve yetişkin olmanın görevinden gelecek olanlardır.

Din öğretiminin yapması gereken en önemli görev, kişiyi kendi keyfiliklerinden, ben merkezli olmaktan kurtarmak, onun diğer insanlarla birlik-telik içinde, daha derin ve ince düşünmesini sağlamaktır. O zaman hem Alevilik hem de diğer mezhepler ve dinler arasındaki farklılıklar insanların insan olma özelliğinin tezahürleri olarak saygı ile karşılanabilecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- Deutsch-Türkisches Symposium (Türk-Alman Sempozyumu), Körber-Stiftung, Studio Print, Berlin 1996.
- Religion-Ein Deutsh-Türkisches Tabu? (Türk-Alman İlişkilerinde Din Tabu mu?), Körber Stiftung, Hamburg 1997.
- Kulturbegegnung in Schule und Studium, Hrsg. Johannes Lähnemann, Verlag Rissen, Hamburg 1983.
- Erziehung zur Kulturbegegnung, Hrsg. Johannes Lähnemann, Verlag Rissen, Hamburg 1986.
- Weltreligionen und Friedenserziehung, Wege zur Toleranz, Hrsg. Johannes Lähnemann, E.B. Verlag Rissen, Hamburg 1989.
- Das Wiederwachen der Religionen als pädagogisches Herausforderung, Hrsg. Johannes Lähnemann, E.B. Verlag Rissen, Hamburg 1992.
- "Das Projekt Weltethos" in der Erziehung, Hrsg. Johannes Lähnemann, E.B. Rissen Verlag, Hamburg 1995.
- Religionen im Gespräch, Hrsg. Rheinard Kirste-Paul Schwarzenau-Udo Tworuschka, Zimmermann, Druck+Verlag Balve, Balve 1996.
- Dialog der Religionen im Unterricht, Hrsg. Manfred Kwiran-Peter Schreiner und Herbert Schulze, Druckhaus Cramer, Münster 1996.
- Uluslar arası Din Eğitimi Sempozyumu (20-21 Kasım 1997), Ankara 1997.
- Din Öğretimi ve Din Hizmetleri semineri (8-10 Nisan 1988), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Beyza Bilgin, Gün Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 1998.
- Türkiye'de Din Egitimi ve Liselerde Din Dersleri, Beyza Bilgin, Emel Matbaacılık, Ankara 1980
- Alevilik-Bektaşılık Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Şakir Keçeli ve Aziz Yalçın, Ardıç Yayınları, Ankara 1996.
- Kur'an-ı Kerim (Türkçe-şiir), Bedri Noyan, Andıç yay. Ankara 1997.

WAS IST UND WILL DER ISLAM?*

Prof. Dr. Beyza BİLGİN

Mein Vortrag hat den folgenden Inhalt: Ich möchte die grundsätzlichen und aktuellen Ziele des Islam darlegen und aus seinen Quellen begründen, also dem Koran und der Tradition heraus. Ich möchte dies besonders entfalten im Blick auf die Weltanschauung des Islam und auf die verschiedenen Gruppen innerhalb des Islams wie die Sunniten und Schiiten. Nun zeuerst fragen wir "Was ist und will der Islam?"

Die Antwort dieser Frage ist: Der Islam ist eine Religion und möchte als Religion akzeptiert werden. Aber das ist noch nicht das Problem. Der Islam bietet nicht an, eine von vielen Religionen zu sein, sondern teilt mit, daß er nach Gottes Meinung die einzige und wirkliche "Religion bei Gott" ist. Das ist das erste und generelle Ziel des Islam. Was bedeutet und was heißt das?

Als ich einmal bei meiner Vorträge über den Islam und andere Religionen gesprochen habe, hat ein Herr, der zwischen den Zuhörern saß, mir widersprochen, weil ich das Wort "Religion" in der Mehrzahl benutzt habe. Er hat gesagt: "Ich habe gemerkt, daß Sie oft das Wort 'Religionen' benutzen. Aber unserem Glauben gemäß gibt es nur eine Religion, welche der Islam ist. Gibt es denn noch eine andere Religion, da Sie die Merhzahl verwenden?" Der Zuhörer hatte Recht, aus seiner Sicht und aus dem, was er vom Islam gelernt hatte. Dies möchte ich erläutern.

Das Wort Islam kommt aus dem arabischen Infinitiv "Silm" und bedeutet Friede und Sicherheit. Das Verb "Esleme", das aus demselben Grundwort abgeleitet wird, bedeutet "nachgeben" und "sich ergeben". Der Koran benutzt das Wort Islam, um die weltumfassende Wirklichkeit auszudrücken, die er als "die Religion Gottes" benennt. Dem Koran gemäß ist so zum Beispiel auch das ganze Universum Muslim, weil es dem Willen Gottes und seinen Gesetzen folgt. In diesem Sinne ist der richtige Weg der "Religion bei Gott", dem man folgen soll, der Islam und die Ergebung zu Gott. Auch für den Menschen ist die Bedeutung des Islam als Religion, daß er dem Willen Gottes ergeben leben soll. Der Koranvers lautet:

Wahrlich, die Religion bei Gott ist der Islam. (3)Al-Imran19(Das Haus 'Imran)

* Der Vortragstext, der in Deutschland im Jahre 1998, Bochum, Frankfurt und Stuttgart gehalten wurde.

So ist das erste und das Grundziel des Islams, dem Menschen seine Stelle im Weltall zu zeigen, und sein Leben danach zu sichern. Dem Glauben der Muslime gemäß hat Gott nur eine Religion offenbart. Die Aufgabe der Propheten war, in die Geschichte der Menschheit zu kommen und die Menschen immer diese Religion zu lehren. Der Prophet Mohammed und der Koran sind an die Menschheit geschickte Ermahnungen. So sind die Versen:

Dies ist ja nur eine Ermahnung für alle Welten (81)Al-Takvir (Das Verhüllen)

Wir entsandten dich nur zur gesamten Menschheit als einen Freudenboten und Warner, jedoch wissen es die meisten Menschen nicht. (34)Saba'28

Später wird so gefragt: "Will der Mensch eine andere Religion als die von Gott haben?" Der Koranvers lautet:

Verlangen sie etwa eine andere als Gottes Religion? Ihm ergibt sich, was in den Himmeln und in der Erde ist, gehorsam oder widerwillen, und zu Ihm kehren sie zurück. (3)Al-İmran83 (Das Haus 'Imran)

Die beiden Glaubenselemente des Islam sind das Kalima-i Tawhid "La İlaha İllallah", und das Kalima-i Schahadat "Muhammedun Rasulullah". Sie können in zwei Aussagen zusammengefaßt werden, die bedeuten, daß es außer Gott keinen anderen Gott gibt und daß Mohammed sein Gesandter ist. Wer die Richtigkeit dieser beiden Sätze bestätigt, wird als Moslem angesehen.

Der Glaube an die Einheit Gottes wird im Koran von einer einzelstehenden Sure bezeugt. Als Name dieser Sura (112) ist dem Hl.Propheten "İhlas" also "Der reine Glaube" und "Die aufrichtige Hingabe" benannt worden. Obwohl diese Sure nur aus vier Sätzen besteht, ist ihr eine Bedeutung zuerkannt worden, die einem Drittel des Koran entspricht. Wenn ein Moslem diese Sure drei mal mit der Anfangssura Fatiha zusammen liest, welche aus sieben Sätzen besteht, wird er Erkenntnisse besitzen, als hätte er den ganzen Koran gelesen. Der Koranvers heißt:

Sprich: "Gott ist ein Einziger. Gott ist der Ewige. Er zeugt nicht und ist nicht gezeugt worden, und keiner ist Ihm gleich." (112)Al-İhlas (Die aufrichtige Hingabe)

Kommen wir nun zurück zum Thema, das wir am Anfang angedacht haben, ob die Religion Plural sein kann oder nicht. Dem Islam gemäß ist

“die religion bei Gott” eine einzige, und zwar der Islam. Dennoch ist ja die Realität, daß die Menschen im täglichen Leben verschiedenen Religionen angehören. Es gibt sogar im gleichen Glauben verschiedene Verständnisse, welche die Menschen voneinander trennen, und die Menschen können sich nicht entschließen, um der Einheit willen Zugeständnisse zu machen. Es gibt auch Menschen, die an keine Religion und sogar an Gott nicht glauben. Auch dieser Weg, dem sie folgen, wird vom Koran als Religion benannt. Dieses sind Religionen bei den Menschen.

In der Sura 109 “Die Ungläubigen” sagt der Hl.Prophet den Ungläubigen, die mit ihm eine Abmachung machen wollen, “Eure Religion ist für euch, meine Religion ist für mich!” Zunächst muß darauf geachtet werden, daß die Personen, die diese Abmachung machen wollten, als Ungläubige benannt werden. Dies ist eine verletzende Anrede, die in ihrem Stil im Koran keineswegs empfohlen wird. Welche Bedingung der Abmachung war der Grund, die Besitzer des Vorschlages so anzusprechen? Der Vorschlag war: “Ein Jahr betest Du unsere Götter an, ein Jahr beten wir Deinen Gott an. So werden wir alle zufrieden sein und unseren Gewinn davon haben.” Dieser Vorschlag zeigt, daß sie ihre Religion nicht ernst nehmen. Ihnen ist nicht die Verteidigung der Wahrheit wichtig, sondern mit List ihren Vorteil zu erreichen. Aus diesem Grund wurden sie mit dem Wort “Ungläubige” angesprochen. Die Sura lautet:

Sprich: “O ihr Ungläubigen! Ich verehere nicht, was ihr verehrt, und ihr seid nicht die Vereherer dessen, was ich verehere. Und ich bin nicht der Vereherer dessen, was ihr verehrt habt, und ihr seid nicht die Vereherer dessen, was ich verehere. Ihr habt eure Religion und ich habe die meine. (109)Al-Kafirun (Die Ungläubigen)

Von den Muslimen wird oft folgendes genannt: Jeder Mensch wird als Muslim (Islam bedeuft hier sich goffzuengeben) geboren, aber sein Vater und seine Mutter lehren ihn ihre eigene Religion. Der Grund dieser Annahme ligt im Koran: Nach dem Koran kommen alle Menschen mit dem selben Schöpfergesetz auf die Welt. Die Menschen kommen aus der selben Menschenfamilie und entstehen auseinander. So setzt sich die Schöpfung immer weiter fort. Der Koranvers lautet:

O ihr Menschen, fürchtet eueren Herrn, Der euch erschaffen hat aus einer einzigen Seele, und aus ihr erschuf Er ihre Gattin, und aus den beiden ließ Er viele Männer und Frauen entstehen. (4)Nisa1 (Die Frauen)

So richte dein Antlitz in aufrichtiger Weise auf den Glauben die entspricht der natürlichen Veranlagung, mit der Gott die Menschen

geschaffen hat. Es gibt keine Veränderung an Gott's Schöpfung. Das ist der beständige Glaube. Allein die meisten Menschen wissen es nicht.
(30)Al-Rum30 (Die Byzantiner)

Es gibt noch zwei richtungsweisende Aussprüche (Hadis) von Prophet Mohammed, die diese Verse erläutern. Der erste ist: "Jeder Geborene kommt durch Schöpfung auf die Welt. Danach wird er von seinem Vater und seiner Mutter jüdisch, christlich oder parsisch gelehrt." Das zweite ist: "Jedes Kind gehört, bis es selbständig seine Religion, welcher er angehören könnte, annimmt, dem Islam an. "Die Schöpfung verändert sich nicht, jedoch bekommt das Kind Besonderheiten, indem es in seiner Kultur aufwächst. Dies gilt für die Religionen ausserhalb des Islams, es gilt aber für die Auslegungen innerhalb des Islams.

Der Koran betont hartnäckig, daß die göttlichen Offenbarungen in allen heiligen Büchern wie auch die nicht schriftlich niedergelegten Offenbarungen in der Grundlage der Religionen eine Einheit sind. Dem Koran gemäß sind alle geoffenbarten Religionen vom ersten Menschen bis heute islamisch, die Propheten und ihre Anhänger vor dem Hl. Propheten Mohammed waren Muslime. Bevor das Judentum und das Christentum entstand, war es besonders der Hl. Abraham, der den Glauben an die Einheit Gottes verteidigte und damit zum Vorbild genommen werden sollte. Die Koranverse lauten:

Und wer verschmäht den Glauben Abrahams außer dem, der sich selbst zum Toren macht? Denn wir hatten ihn bereits im Diesseits auserwählt und im Jenseits ist er gewiß unter den Gerechten. Als sein Herr zu ihm sagte, "Ergib dich!" da antwortete er: "Ich ergebe mich dem Herrn der Welten." Und Abraham befahl es seinen Söhnen an und ebenso Jacob: "Meine Söhne, Gott hat für euch die Religion auserwählt, deshalb sterbt nicht anders als Gottergeben zu sein." Waret ihr etwa Zeugen, als Jacob sterben lag, und als er zu seinen Söhnen sagte: "Wem werdet ihr dienen, wenn ich weg bin?" sagten sie: "Wir dienen deinem Gott, dem Gott deiner Väter Abraham, Ismael und Isaak, den einzigen Gott, und ihm sind wir ergeben."
(2)Al-Bakara131-133 (Die Kuh)

In kurzer Zusammenfassung ist das Grundziel des Islams die Annahme der folgenden Aussagen: Die Einheit Gottes, die Überzeugung, daß die Menschen als Teil der Menschenheitsfamilie mit der selben Schöpfung erschaffen worden sind, und die Überzeugung, daß der Prophet Muhammed und alle bisherigen Propheten Gottes Boten sind, und daß alle Botschaften, welche von ihnen gekommen sind, einander vervollständigen.

Jetzt möchte ich etwas über die besondere Situation der Besitzer der Offenbarungsschriften (Ahl al-Kitab) erwähnen. Diese sind die Juden und

Christen, denen schon vorher ein Buch gegeben worden ist. Die Besitzer dieser Schriften wurden vom Koran mit Besonderheit angesprochen und sanft behandelt. Auch wenn der Glaube selbst unveränderlich ist, so haben sich doch in den Heiligen Büchern einige Änderungen in den Rechtsgesetzen ergeben. Aufgrund dieser Veränderungen kränken sie einander nicht. Die Verse heißen:

Und streitet nicht mit dem Volk der Schrift; es sei denn auf die beste Art und Weise. Aufgenommen davon sind jene, die ungerecht sind. Und spricht: Wir glauben an das, was zu uns herabgesandt wurde und was zu euch herabgesandt wurde; und unser Gott und euer Gott ist Einer; und Ihm sind wir ergeben. (29)Al-Ankabut46 (Die Spinne)

Die Christen stehen den Muslimen von der Liebe her am nächsten. Die Verse lauten:

Und du wirst zweifellos finden, daß die, welche sagen: "Wir sind Christen", den gläubigen am freundlichsten gegenüberstehen. Dies ist so, weil es unter ihnen Priester und Mönche gibt und weil sie nicht hochmütig sind. (5)Al-Maida81 (Der Tisch)

Es wird auch gesagt, daß von Gott in das Herz der Christen, welche Jesus folgen, das Gute und die Liebe hineingegeben sind. Der Koranvers lautet:

Dann ließen wir unsere Gesandten ihren Spuren folgen; und Wir ließen Jesus, den Sohn der Maria, folgen, und wir gaben ihm das Evangelium. Und in den Herzen derer, die ihm folgten, legten wir Güte und barmherzigkeit. (57)Al-Hadid27 (Das Eisen)

Wie wir gesehen haben, kritisiert der Koran die Besitzer der Offenbarungsschriften auch. Beispielsweise behaupten für ihn Juden und Christen zu Unrecht, daß diejenigen, welche ihnen nicht angehören, nicht in den Himmel kommen werden. Dieses wird vom Koran abgelehnt. Der Koranvers lautet:

Sie sagten zwar: "Nur Juden und Christen kommen ins Paradies!" So ist es ihr Wunsch. Sagt ihnen aber: "Bringt euere Beweise, wenn ihr im Rechte seid!" Nur wer sich hingibt und Gutes tut, der hat seinen Lohn bei seinem Herrn; und diese werden weder Angst haben noch werden sie traurig sein. (2)Al-Bakara111-112 (Die Kuh)

Auch die Juden und die Christen verstehen sich schlecht untereinander. Beide Religionen behaupten, daß im Gegensatz zum anderen sie allein im Recht sind. So heißt es im Koran:

Und die Juden sagen: "Die Christen stützen auf nichts", und die Christen sagen: "Die Juden stützen sich auf nichts", wobei sie doch das

Buch lesen. Ahnlich sprachen die, welche gar keine Offenbarung hatten. Aber Gott wird einst am Tage der Auferstehung über das entscheiden, worüber sie heute streiten. (2)Al-Bakara113 (Die Kuh)

Während Juden und Christen die Muslime in die eigene Religion einladen, lädt der Islam die Zusammengekommenen in die Religion Abrahams ein. Es heißt im Koran:

Und sie sagen: "Seid ihr Juden oder Christen, dann werdet ihr rechtgeleitet sein." Sprich: "Doch! Die Religion Abrahams, der rechtläubig war und nicht Götzenanbetern angehörte." Sprech: "Wir glauben an Gott und an das, was uns herabgesandt worden ist, und was Abraham und Ismael und Isaak und Jakob und den Stämmen herabgesandt wurde, und was Moses und Jesus gegeben wurde, und was den Propheten von ihrem Herrn gegeben worden ist. Wir machen zwischen ihnen keinen Unterschied, und ihm sind wir ergeben." (2)Al-Bakara134-135 (Die Kuh)

Ich sehe, daß die drei großen Religionen Abrahams sich durch den Dialog gegenwärtig einander annähern und erinnere mich noch, daß wir dieses seit langer Zeit erwartet und ersehnt haben. Durch die Annahme der Einheit im Grunde der Religionen wird die Unterschiedlichkeit zwischen ihnen nicht beseitigt. Ich bin der Meinung, daß diese grundlegende Einheit verhindern wird, daß sich die Gläubigen gegenseitig schaden und daß sie sichern wird, daß sie sich gegenseitig helfen.

Dem Islam gemäß ist für jede Gemeinschaft ein Weg und ein Verfahren ausgewählt. Wenn Gott wollte, hätte er alle Menschen aus einer Gemeinschaft erschaffen, aber um sie zu prüfen, hat er sie getrennt. Deshalb sollen die Religionsgemeinschaften den Streit zur Seite legen und um Guten wetteifern. Im Koran steht:

Für jeden von euch haben Wir Richtlinien und eine Laufbahn bestimmt. Und wenn Gott gewollt hätte, hätte Er euch zu einer einzigen Gemeinde gemacht. Er wollte euch aber in alledem, was Er euch gegeben hat, auf die Probe stellen. Darum sollt ihr um die guten Dinge wetteifern. Zu Gott werdet ihr allesamt zurückkehren; und dann wird Er euch das kundtun, worüber ihr uneins waret. (5)Al-Ma'ida48 (Der Tisch)

Die Besitzer der Offenbarungsschriften sollten gegenüber allen denen, die Glauben besitzen und denen die keinen besitzen, gegenüber den Gläubigen und den Ungläubigen Hochachtung zeigen. Sonst werden die friedlichen Freundschaften zerstört durch Unbedachtsamkeiten. Diejenigen, die keine Hochachtung besitzen, haben selbst kein Vertrauen und bekommen auch kein Vertrauen. Der Koranvers lautet:

O die ihr glaubt, nehmt euch nicht die zu Freunden -von jenen, denen vor euch die Schrift gegeben wurde, und von den Ungläubigen-, die mit euerem Glauben Spott und Scherz treiben- und fürchtet Gott, wenn ihr Gläubige seid-, die es als Spott und Scherz nehmen, wenn ihr zum Gebet ruft. Dies ist so, weil sie Leute sind, die es nicht begreifen. (5)Al-Maida57-58 (Der Tisch)

Islam, das bedeutet neben dem religiösen Glauben eine Erziehung. Ziel dieser Erziehung ist es, die Verantwortung gegenüber Gott, der Umgebung und der Gesellschaft zu entwickeln und Menschen zu lehren, das Recht, die Kompetenzen und die Fähigkeiten anzuwenden. Ich nenne dies "das besondere Ziel des Islam". Gott hat denjenigen, die an ihn glauben, versprochen, sie zu schützen. Aber diejenigen, die treulos und undankbar sind, die in ihren Taten nicht aufrichtig sind, werden seine Liebe entbehren müssen. Der Koranvers lautet:

Wahrlich Gott verteidigt jene, die gläubig sind. Gewiß, Gott liebt keinen Treulosen, Undankbaren. (22)Al-Hacc38 (Die Wallfahrt)

Das besondere Ziel des Islam war die Vorislamische Ungebildetsein überschreiten. Ungebildetsein heißt ja nicht, wie es im Wörterbuch steht, unwissend sein. Die Mekkaner waren in ihren Lebensbedingungen nicht ganz und gar unwissend. Sie hatten mit verschiedenen Kulturkreisen nahe Beziehungen, weil sie im Handel weit herumkamen. So basierten sie Kenntnisse über das Judentum, das Christentum, den Brahmanismus, die Sabier und die zoroastrische Religion. Eine Gruppe von ihnen, die "Hanifen" genannt wurden, hielten den Glauben und die Traditionen des Hl. Abraham am Leben und schützten die Bedeutung der Kaaba. Sie zeigten eine verfeinerte Dichtkunst und Redekunst. Für die täglichen Arbeiten beteten sie die Götzenbilder ihrer Stämme an, erkannten aber auch den einzigen Schöpfer Gott an. Es gab damals in der praktischen Durchführung des Rechts Vernachlässigungen und Ungerechtigkeiten. Jedoch bedeutete das nicht, daß es überhaupt keine rechtlichen Ausführungen gab. Der Islam hat sich die rechtliche Ausführung der Bestrafung von Diebstahl und Ehescheidung angeeignet.

Die hauptsächlichen Absichten der Ungebildeten waren: die Verbundenheit im Stamm und damit das Überlegensein gegenüber anderen Stämmen, die nicht endenwollenden Blutfehden und Kriege, Gewalt und Plünderung, die Versklavung von Gefangenen und ihr Verkauf wie eine Ware, besonders die Erniedrigung der Frauen und das Umbringen der Mädchen, weil sie als eine Schande angesehen wurden, die Sucht nach Weissagungen und nach dem Wahrsagen, die Leidenschaft gegenüber dem Wein und Glücksspielen, das übermäßige Zinsnehmen und so weiter. All diesem stand der Islam entgegen.

Der Hl. Prophet Mohammed ist, nachdem der Islam in Mekka nicht angenommen worden ist, nach Medina umgezogen. dort hat er mit dem jüdischen Stämmen und den arabischen Stämmen, die noch Götzendieder waren, Verträge gemacht und hat die aus verschiedenen Kulturen kommenden Stämme als Bewohner von Medina vereint. Die unterschriebenen Vertragsartikel wurden aufbewahrt und als erstes Grundgesetz erwähnt.

Der Hl. Prophet Mohammed hat in seinen letzten Lebensjahren auch mit den Einwohnern von Mekka Verträge machen können. Man bemühte sich, solange die Verträge nicht gebrochen wurden, den Islam in den Friedenszeiten in den nicht-arabischen Ländern auszubreiten. Es wurden Einladungsbriefe nach Byzanz, nach Äthiopien und in den Iran geschickt, zum Islam zu kommen. Nach der Eroberung von Mekka hat sich der Islam in Arabien in kurzer Zeit ausgebreitet. Dann hat sich der Islam auch in die Welt ausgebreitet und eine Weltreligion geworden.

Was will der Islam heute? Das aktuelle Ziel des Islam

Der Islam will heute auch immer noch Friede und Toleranz. Aber in einer islamischen oder allgemeinen Welt der sozialen, ethnischen und religiösen Auseinandersetzungen und Bürgerkriege ist es nicht einfach, über Friede und Toleranz zu sprechen. Viele Länder, die sich der Demokratie, der Gerechtigkeit und den Menschenrechten verschrieben haben, verurteilen diese blutige Geschehnisse. Doch können auch sie nicht verhindern, daß es bei ihnen zu ähnlichen Vorfällen kommt.

Warum wenden sich die Menschen Heftigkeit und Gewalttätigkeit zu, warum kämpfen sie, warum wohl töten sie und lassen sich töten? Aus der Geschichte wissen wir, daß es Zeiten gab, in denen der Krieg das Lebensziel darstellte, da man den Kampf als Sport betrachtete und eine längere Zeitspanne ohne Kriege als freudlos und langweilig empfand. Wir kennen auch Kulturen, in denen es eine Ehre war, auf dem Schlachtfeld sein Leben zu lassen, hingegen eine Schmach bedeutete, im Bett zu sterben.

Doch wissen wir auch, daß es immer das Ziel der Kriege war, schließlich ein Leben in Frieden zu erreichen; so spricht man von einem Krieg für den Frieden. Das heißt, mit welcher Begeisterung man immer auch in den Kampf zieht, der Friede als endgültiges Ziel liegt in Herz und Sinn der Menschen bewahrt.

In der Türkei zieht sich der Terror im Südosten des Landes auch für jene Menschen zu lange hin, die nicht in der Nähe des Terrors leben. So haben mich die folgenden Worte einer irgendeiner Person vom Volk sehr beeindruckt: *“Gott hat den Menschen geschaffen, damit er leben solle, nicht damit er töte und getötet werde. Der Mensch soll sein Leben leben,*

am Ende wird er -wie auch immer- sterben.” Sicher tritt Intoleranz nicht nur im Töten und Getötetwerden zutage, aber hier liegt ihr offensichtlichstes Erscheinungsbild.

Seit Anbeginn der Lebensgeschichte ist es die Absicht der Menschen, fernab von Heftigkeit und Brutalität in Frieden zu leben, und das ist noch immer ihr Ziel. Doch von diesem Ziel trennt uns noch ein weiter Weg und dafür sollten wir uns sehr anstrengen. Wir sind dazu angerufen, eine *Kultur der Versöhnung* zu schaffen.

Von der Lebenseinstellung her baut sich der Islam zwar auf Frieden auf; trotzdem mußten die Muslimen für ihre eigene Anerkennung sehr viel kämpfen. So wurde Mohammed, der Prophet des Islam, obwohl er in der Stadt Mekka geboren wurde und dort aufgewachsen war, verjagt, als er sich als Prophet zu erkennen gab; zusammen mit jenen, die an ihn glaubten, hatte er ein sehr schweres Leben. Da ihn der Stammesverband und sein Onkel zunächst schützten und die Gegenseite Blutrache fürchtete, hüteten sie sich, ihn zu töten. Trotzdem mußte er sich zwölf Jahre lang mit Schwierigkeiten herumschlagen.

Um in Medina die Sicherheit der Muslimen zu gewährleisten, wurden Muslimen und Nichtmuslimen zu Medinern vereint und zur Bildung eines Stadtstaates eine Reihe von Verträgen abgeschlossen. Doch die Mekkaner waren darauf aus, den Muslimen nach wie vor Schwierigkeiten zu bereiten; so drohten sie den Nichtmuslimen in Medina mit Krieg, wenn sie die Muslimen unterstützen sollten.

So wurden bei den Kriegen gegen Mekka Abtrünnige gefunden, die die Verträge nicht einhielten, die der feindlichen Seite Nachrichten enthüllten und gegen die man nun auch noch kämpfen mußte. Die Muslimen wußten nicht, wie sie die schweren Tage beenden sollten. Doch bei allem ließ der Prophet die Gläubigen niemals das Friedensziel vergessen.

Der Erfolg blieb bis zur Einnahme Mekka's aus. Als sie von der endlichen Eroberung nach Medina zurückkehrten, sagte der Prophet zu seinen Mitarbeiter (Sahaba): Im kleinen Krieg haben wir gesiegt; jetzt werden wir dran gehen, den großen Kampf zu gewinnen. Sahaba, die Mitarbeiter, das sind die Gläubigen, die sich ständig in der Umgebung des Propheten aufhielten. Sie fragten, was denn dieser größere Kampf sei. Mohammed antwortete: Der große Krieg ist der Kampf gegen uns selbst, gegen unser Ego. Für den Frieden zu kämpfen ist eine noch größere Sache als gegen den Feind zu kämpfen.

Versöhnung verlangt Toleranz und Geduld. Tolerant zu sein, dem anderen mit Verständnis zu begegnen, kann manchmal sehr schwierig sein. Dazu möchte ich aus dem Zeit des Propheten Mohammed einen

Beispiel geben. Das Beispiel betrifft Männer, die in die Stadt des Propheten, also in Mekka gekommen waren, um die Lehren des Islam zu hören, und die außer dem Nomadenleben in der Wüste vorher keine andere Lebensweise kennengelernt hatten. Auf welche Weise begegnete ihnen Mohammed mit Toleranz?

Das Beispiel ereignete sich während der Aufteilung von Kriegsbeute. Der Prophet war gerade dabei zu bestimmen, wer von der Beute wieviel erhalten solle, da drängte sich ein Nomade eilig heran, packte den Propheten am Kragen und rief: Gib auch mir einen Teil der Beute! Durch diese heftige Bewegung wurde der Prophet am Hals verletzt. Die Sahabe, seine Mitarbeiter, machten Miene, den Mann zu bestrafen. Doch der Prophet gebot ihnen Einhalt und sagte: Laßt ihn, er wird es noch lernen.

In diesem Verhalten kommt Toleranz nicht dadurch zustande, daß es den Vorfällen keine Bedeutung schenkt oder die Augen verschließt, sondern sie beweist Verständnis, sie räumt für eine Korrektur des Fehlverhaltens Zeit ein, sie ist geduldig. Sonst wäre es nicht möglich gewesen, der heftigen Bewegung keine Bedeutung zu schenken. Aus Unwissenheit begangene Fehler zu tolerieren, heißt nicht, daß man der Ungeschicklichkeit für alle Zeiten Tür und Tor öffnet, sondern sie ermöglicht über eine gewisse Wartezeit das Erlernen richtigen Benehmens.

Im Islam wie sicher auch in anderen Religionen ist der Mensch an sich etwas Wertvolles, das heißt, selbst wenn er überhaupt nichts besitzt, so ist er doch als Mensch ein Wert, und es ist notwendig, seine Rechte zu achten. Ich nenne das Lebensanschauung des Islam.

Nach der Lebensanschauung des Islam sind die Menschen ungeachtet ihres Geschlechtes, ihrer Rasse, ihrer Hautfarbe und sonstiger, unterschiedlicher Eigenschaften durch die gleiche Schöpfung erschaffen worden. Der Grundstoff für den Schöpfungsakt war trockener Lehm und schwarzer Schlamm. Dazu lesen wir im Koran:

“Wahrlich Wir haben den Menschen aus trockenem Lehm geschaffen, aus schwarzem, zu Gestalt gebildetem Schlamm.”
(15)Al-Hicr62)

In anderen Koranversen wird dieser Lehm oder schwarze Schlamm als “Erdoberfläche” bezeichnet, das arabische Wort hierfür ist “Arz”. Arz bedeutet die Wiege, in der die Menschen aufwachsen, die Quelle der Ernährung. Mit seinem Tod kehrt der Mensch zu Arz zurück, um am Tag der Auferstehung wird er erneut von dort hervorgehen, wie es in den Versen heißt:

“Er ist es, Der die Erde für euch gemacht hat als eine Wiege und Straßen über sie hinlaufen läßt für euch und Regen herniedersendet vom Himmel; und damit bringen Wir mannigfache Arten von Pflanzen hervor. Esset denn und weidet euer Vieh. Wahrlich hierin sind Zeichen für Leute von Vernunft. Aus ihr haben wir euch erschaffen, und in sie werden Wir euch zurückkehren lassen, und aus ihr bringen Wir euch abermals hervor.” (20)Ta-Ha53-55

Nicht nur die Menschen, alle Lebewesen der Erdoberfläche wurden aus Erz geschaffen, zu Erz zurückkehren und bis zum Jüngsten Tag wird sich dieses Leben fortsetzen. Was wir diesen Versen entnehmen sollen, das ist die Tatsache, daß alle Lebewesen über die Art und Weise ihrer Entstehung in enger Beziehung stehen. Tiere, Menschen und Pflanzen sind einander verbunden. Wir sind uns dessen bewußt, und trotzdem maßen wir uns an, uns gegenseitig auszuschlissen, uns schlechtzumachen oder in Feindschaft zu vernichten. Der Islam tadelt solcherart Verhalten und rät, es zu ändern.

Der Mensch ist ein mehr wertvollerees Wesen im Weltall. Abgesehen davon, daß die Lebenseinstellung des Islam den Wert der Menschen mit dem aller anderen Lebewesen vereint, genießt doch der Mensch einen Wert, der ihn von allem ebhebt: Gott hat ihm Seine Seele eingehaucht, wie in diesem Vers:

“Und gedenke der Zeit, da dein Herr zu den Engeln sprach: ‘Ich bin im Begriffe, den Menschen aus trockenem Lehm zu erschaffen, aus schwarzem, zu Gestalt gebildetem Schlamm; wenn Ich ihn nun vollkommen geformt und ihm von Meinem Geiste eingehaucht habe, dann fallet vor ihm dienend nieder.’ Da fielen die Engel alle zusammen nieder.” (15)Al-Hicr28-30

Auch im Alten Testament lesen wir darüber:

“Und Gott der Herr machte den Menschen aus einem Erdenkloß, und Er bließ ihm ein den Lebendigen Odem in seine Nase. Und so ward der Mensch eine lebendige Seele.” (1)Mose, 2/7)

Die Menschen sind sich gegenseitig anvertraut. Wie in den heiligen Büchern geschrieben ist, Gott hat die Menschen in schönster Weise erschaffen, Er gab ihnen die Kraft der freien Entscheidung, schenkte ihnen die Fähigkeit, Wesentliches zu erkennen und zu nutzen und zusammen mit diesen Fähigkeiten gab Er sie in gegenseitige Obhut. Got hat dem Menschen in höchstem Maße vertraut. Ich bin der Überzeugung, daß Gott dem Menschen mehr vertraut hat, als dieser seinen Eltern, seinen Lehrern, den Staatsmännern, seinem Ehepartner oder seinen Kindern vertraut. Hätte Er dem Menschen nicht vertraut, hätte Er ihm dann, trotz aller negativen Bedingungen, die Erde überlassen?

Der Mensch kann auf höchstem Niveau leben, wenn er seine Kräfte und seine Talente dazu benutzt, sich selbst und seinen Besitz weiter aufzubauen. Vernachlässigt er sie, so kann er auf die tiefste Stufe abgleiten. Der Koran drückt es so aus:

“Wahrlich Wir haben den Menschen in schönstem Ebenmaß geschaffen. Wirkt er dann aber Böses, so verwerfen Wir ihn als den Niedrigsten der Niedrigen.” (95)A1-Tin4-5 (Der Feigenbaum)

Der Mensch kann sich dadurch verwirklichen, daß seine potentiellen Fähigkeiten in der Gesellschaft von menschen ausgebildet und gefördert werden. Dabei kann es natürlich sein, daß es nicht gelingt, den Menschen beizubringen, wie man mit den freien Willensentscheidung umgeht. Trotzdem sind auch sie Menschen und nicht ohne Schutz. Als Seine Geschöpfe wird Gott sie am Leben erhalten. Sollten wir ihnen Schaden zufügen, sollten wir uns überlegen, ob wir nicht einige von ihnen töten sollten, um die Erde von ihnen zu säubern, unserer Glaube nach, eines Tages wird der Jüngste Tag Wirklichkeit werden, und beim neuen Schöpfungsakt werden wir wieder gegenüber stehen. Eine Rettung voneinander in der absoluten Bedeutung gibt es nicht; wir müssen lernen, miteinander auszukommen.

Der türkische Mystiker und Dichter Yunus Emre sagte: begegne um des Schöpfers Willen dem Geschöpf mit Toleranz.

Es hängt nicht von uns ab, wo wir zur Welt gekommen sind, welcher Rasse oder Religion wir gehören, welche Sprache wir sprechen oder wie wir gewachsen sind. Wie in dem Buch “Emil” von J.J.Rousseau gefragt wird, warum ein Kind, das in Paris geboren wurde und an Jesus glaubt von einem in Istanbul geborenen Kind, das an Mohammed glaubt, als Ungläubiges verschrieben werden kann, während es seinerseits das andere auch als Ungläubiges bezeichnet. Was von uns abhängt, ist ausschließlich unser gutes Benehmen, sind Korrektur und Fortentwicklung unseres Verhaltens.

Manche stellen es sich leicht vor, Menschen zur Hölle zu schicken, weil sie ihnen fremd sind und eine andere Religion haben, oder Pläne auszuarbeiten, wonach diese anderen vernichtet werden können, damit die Erde von ihnen befreit sei. Jedoch lernen sie sich kennen, kommen sich näher und werden Freunde, so verändern sich denken und handeln. Vielleicht denken sie zunächst: “Das ist auch ein Mensch, auch er hat das Recht, auf dem Weg des rechten Glaubens zu gehen und ins Paradies zu kommen. Vielleicht kann ich ihm dabei helfen.” Doch wenn sie merken, daß diese Gedanken auch auf der anderen Seite gewälzt werden, stehen sie ganz verdattert da. Was sollen sie jetzt tun? Sollen sie sich wieder trennen, sich keine Beachtung mehr schenken, oder sollen sie zugeben, daß sie nur auf verschiedenen Wegen dem gleichen Ziel zustreben und dem anderen Achtung zollen?

In einer deutschen Volksschule, in der Kinder verschiedener Religionen und Kulturen in der gleichen Klasse sitzen und längst Freunde geworden sind, kann der Religionsunterricht Verwirrung hervorrufen. Nicht wenige werden nach Hause gehen und ihre Mütter fragen: "Hans ist ein Christ. Wird er deshalb zur Hölle fahren? Aber er ist doch ein Guter Mensch. Ich will nicht, daß er in die Hölle kommt" Oder: "Mehmet ist ein Muslim. Wird er deshalb zur Hölle fahren? Er ist doch ein guter Mensch. Ich will nicht, daß er in die Hölle kommt." Und sie beginnen zu weinen.

Heutzutage greifen auf der Welt die Kulturen, Sprachen und Religionen ineinander. Das heißt, trotz der Existenz von Grenzen, trotz aller Kriege und Probleme konnten sich die Menschen zu einer Gesamtheit zu vereinigen. Dieser Zusammenschluß schwebt uns nicht mehr ein Ideal vor, sondern er ist eine korrekte Tatsache. Und wie es ein Naturtrieb des Menschen ist, Konflikte auszutragen und auf der eigenen Meinung zu beharren, so sind auch Bürgerlichkeit und Ausdauer menschliche Eigenschaften. Aber Friede wurde zu keiner Zeit leicht gewahrt.

Ganz gleich, was die Toleranz in der islamischen Lehre verkörpert, in den verschiedenen geschichtlichen Zeitabschnitten und in den unterschiedlichen Ländern wurde sie von den Muslimen jeweils anders praktiziert. Wie die deutsche Autorin Sigrid Hunke in ihrem Buch "Allah's Sonne über dem Abendland" berichtet, hatten die Muslimen einst ein hohes Niveau in Wissenschaft und Zivilisation erreicht. Heute ist nur noch über ein mit Terror belastetes Leben zu berichten. So fromm und kultiviert einzelne und auch Gemeinschaften zu machen Zeiten sein mögen, das gibt keine Garantie für alle Zeiten. Aber auch das Gegenteil ist richtig. Wir mögen heute mit noch so vielen Problemen konfrontiert werden, das beweist nicht, daß es so bleiben muß. Wir können es verändern.

Ein Wort des Propheten Mohammed wurde in vielen für das Volk geschriebenen Handbüchern behandelt und ist deshalb im Volk weit verbreitet. Ich möchte es im Kontext vorlesen. Die Stelle stammt aus dem Buch "Liebe zum Gott in den nichtchristlichen Religionen", das ein Autor namens Ohm verfaßt hat:

Eine Gruppe von Zirkusleuten kam zu Vorstellungen in der Türkei, und sie betreten, um sich anlässlich einer Rast etwas auszuruhen, ein türkisches Kaffehaus. Während sie ihren Tee und ihren Kaffee schlürften, unterhielten sie sich auch mit den Menschen. Ein Bild, das an der Wand hing, erregte ihre Aufmerksamkeit. Es zeigte ein Herz und in das Herz war ein schöner Schriftzug eingefügt. Als die Gäste nach der Bedeutung fragten, begannen diese einfache Menschen sofort mit ihren Erklärungen, und das alle auf einmal. Die Schrift in dem Herzen bedeutete Gott. Das

Bild erklärte ein Wort des Propheten. Nach dessen Erzählung hatte Gott folgendes gesagt: Ich bin so groß, so unendlich groß, daß ich weder auf Erden noch in den Himmeln Raum finde; aber in das Herz eines gläubigen Dieners passe ich hinein.

Im mystischen Denken wird das Herz des Menschen als "große Kaaba" bezeichnet. Denn das Herz wird als der Ort des vom Schöpfer eingeblasenen Lebenshauches angesehen. Denn die Kaaba in der Stadt Mekka ist der Wahlfahrtsort der Muslimen. Zur Kaaba sagt man "Haus Gottes". Um die Kaaba zu besuchen, legen sie weite Wege zurück und wenden viel Geld und Zeit auf. Der Dichter der Mystik drückt sich so aus: Es ist die größte Kaaba, brich keines Menschen Herz, auf türkisch gesagt: Kiblegah-ı kibriyadır, yıkma gönün kimsenin. Der Dichter denkt hier an ein Haus des Herzens und schätzt dieses Haus des Herzens höher ein als die Kaaba. Denn in der Kaaba ist nichts, das Gott gehören würde. Dort ist lediglich jenes Zentrum, das den Menschen die Möglichkeit bietet, sich im Namen der Liebe Gottes zu versammeln. Im Haus des Herzens jedoch lebt der Atem von Gottes Seele. Yunus Emre sagt dazu:

<i>Yunus der ki, be hey Hoca!</i>	<i>Yunus sagt, O du Hodscha!</i>
<i>Gerekse var bin hacca!</i>	<i>Wenn es dir möglich, fahre tausend Mal zur Kaaba!</i>
<i>Hepisinden eyice,</i>	<i>Aber was am besten ist,</i>
<i>Bir gönüle girmektir.</i>	<i>Eine Seele zu gewinnen.</i>

Hier wird erklärt, daß es wichtiger sei, ein Herz zu erfreuen, einen Menschen glücklich zu machen, als auf Wahlfahrt zu gehen, selbst wenn die Wahlfahrt tausend Mal angetreten würde. Und hier werden jene getadelt, die das vergessen und meinen, über viele, viele Pilgerfahrten die Liebe Gottes gewinnen zu können. Wir nennen diese Art von Gedichten Hikmet, das heißt Sinnspruch. Viele von ihnen kennt man im Volk, und sie werden mündlich weitergegeben.

Die verschiedenen Gruppen innerhalb des Islam?

Gemäß dem Verständnis des Koran und des Islam gibt es zwischen den islamischen Konfessionen keine Trennungen. Nach allen ist der Koran das letzte Buch der Religionen, die die Einheit Gottes anerkennen und das heilige Buch der Menschheit. Prophet Muhammed ließ die koranverse sofort aufschreiben und auswendig lernen. Deswegen sind diese bis heute unverändert. Der Islam hat alle Menschen ohne Unterschied zu sich gerufen. Aber es gab so eine Beschuldigung, welche die Ursache der Trennungen zwischen den Muslimen geworden ist. Diese Beschuldigung war, daß einige Koranverse, die die Ahl al-Bayt loben und den Hl. Ali erwähnten, von den Feinden der Nachfahren des Propheten

entfernt worden sind. Die Beschuldigungen konnten nicht mit Beweisen begründet werden. Jedoch war dieses die Ursache, daß bezüglich des Kalifenamtes die Oberhaupter der Nachfahren des Hl. Propheten diese unbewiesenen Behauptungen akzeptiert haben.

Nach dem Tod von Mohammed ist so eine unendliche Spaltung eingetreten durch die Frage, wer nun wie an die Macht des islamischen Staates kommen sollte. Diejenigen, welche Wahlen als Grundannahmen, sind später als Ahl al-Sunna (Sunniten) bezeichnet worden und diejenigen, welche die Ernennung zum Prinzip machten, als Schiiten oder Parteigänger. Die Verteidigung der Position, daß der Kalifat das recht des Stammes Alis sei und also keine Wahl notwendig sei, war nicht erfolgreich. Die Kalifen wurden durch Wahl bestimmt und der Hl. Ali konnte erst als vierter Kalif werden. Diejenigen, die verteidigten, daß Ali Kalif werden sollte, hatten zu Anfang keine Gruppe gebildet; der Hl. Ali hatte auch keine Anschuldigungen erhoben. so wurden die religiösen Entwicklungen durch die Stretigkeiten zwischen den Arabern beeinflußt durch die Staatsführung, die sind durch die Eroberungen dann auch auf die nicht-araber übergegangen.

Sunniten, Schiiten, Aleviten

Ich möchte für dieses Thema einen kurzen Text von Günter Seufert erwähnen. Dieser Text liegt im Deutsch-Türkisches Symposium-Buch von Körber-Stiftung 1996 und ich finde ihn wissenschaftlich richtig und neutral:

“Die Bezeichnung ‘Sunna’ ist Arabisch und bedeutet soviel wie ‘Brauch’ und ‘Herkommen’. Im weiteren Sinne ist ‘Sunna’ das mustergültige Handeln des Propheten in Wort und Tat. Im engeren Sinne steht ‘Sunna’ für die größte Glaubensrichtung im Islam, der ca 80 % der Muslime angehören.

Auch ‘Schia’ ist Arabisch und heißt soviel wie ‘Abspaltung’ oder ‘Partei’. Gemeint ist die Gruppe, die im Streit um die Nachfolge des Propheten Mohammed Partei für dessen Schwiegersohn Ali ibn Ali Talib ergriff, der sich jedoch erst bei der vierten Kalifenwahl durchsetzen konnte. Staaten unter der Herrschaft von Schiiten existierten seit dem 9. Jahrhundert im Jemen. Im Iran ist die Schia erst seit dem 16. Jahrhundert die vorherrschende Glaubensrichtung.

In der Bezeichnung für die Aleviten tritt deutlich hervor, daß sich ihr Name von Ali ableitet, dem erwähnten vierten Kalifen des Islam. Die Aleviten teilen mit den Schiiten die Überzeugung von den Vorrechten Ali's gegenüber seinen Konkurrenten. Wie die Schiiten, zeichnen sich

auch die Aleviten durch eine große Verehrung der Verwandtschaft Mohammeds aus, doch weil die Aleviten der Scharia nicht folgen, gelten sie die Schiiten oftmals als Ketzer. Heute leben die Aleviten in Westsyrien und in der Türkei, nicht zu vergessen sind dabei auch die diasporagemeinden in Europa.

Die Muslime in der Türkei sind zum überwiegenden Teil Sunniten, wobei die türkischsprachigen meist zur hanefitischen und die kurdischsprachigen zu schafiitischen Rechtschule zählen. Der Unterschied entsteht nicht durch Glaubensfragen, sondern erschöpft sich in Einzelheiten des Kultes und in wenigen spezifischen Vorschriften für die Lebensführung. Sunnitisch war die steuerbefreite Ulema des Osmanischen Reiches und sunnitisch-hanefitisch ausgerichtet ist auch die staatliche Religionsbehörde der modernen Türkei.

Niemand weiß, wie viele Aleviten es in der Türkei gibt. (Realistisch dürfte eine Zahl von ca. 20 % sein.) Die meisten Aleviten sprechen Türkisch und leben im Dreieck Kayseri-Sivas-Divriği sowie verstreut im Hinterland der südlichen und westlichen Mittelmeerküste. In den Provinzen Tunceli, Elazığ und Muş gibt es kurmançi- und zazasprachige Gemeinden, rund um Malatya und Kahramanmaraş finden sich Aleviten aller drei Sprachgruppen. Die arabischsprachigen Aleviten der Provinz Hatay (Antakya) unterscheiden sich in Glaube und Brauchtum von den Aleviten Anatoliens. Heute jedoch hat die Landflucht Aleviten aller Regionen in den großen Städten des Landes zusammengeführt.

Schiiten gibt es in der Türkei nur wenige, vorwiegend in den Provinzen Kars und Iğdır sowie eine kleine persische Gemeinde in Istanbul, die heute durch Abwanderer aus den genannten Grenzprovinzen verstärkt wird."

Ich glaube, daß die Türkische Republik ihre bislang überkonfessionelle Religionserziehungspolitik weiter führen werde, aber auch die islamische Konfessionen als eine religiöse Reichtum in das Curriculum beibringt. Wir zielen an der Theologischen Fakultät Ankara auf einen solchen Ziel ab.